

VÅRDANDE FÄDER OCH PASSIVA MÖDRAR?

EN KRITISK DISKURSANALYS AV
FAMILJERÄTTSSUTREDNINGAR UTIFRÅN
FÖRESTÄLLNINGAR OM GENUS

**LOUISE TULLBERG
VIVIANNE VARGA**

Handledare: Maria Norstedt

CARING FATHERS AND UNINVOLVED MOTHERS?

A CRITICAL DISCOURSE ANALYSIS OF FAMILY LAW ASSESSMENTS ON THE BASIS OF IDEAS ABOUT GENDER

LOUISE TULLBERG

VIVIANNE VARGA

Tullberg, L och Varga, V. *Caring Fathers and Uninvolved Mothers? A Critical Discourse Analysis of Family Law Assessments on The Basis of Ideas About Gender. Bachelor Thesis in Social Work, 15 credit points.* Malmö University: Faculty of Health and Society, Department of Institution for Social Work, 2018.

The purpose of this study is to examine how discourses regarding gender and parenting are produced and reproduced in assessments about child custody, living and contact arrangements. These court ordered custody evaluations are essential for the courts making the final legal decisions in high-conflict cases where parents are questioning each other's ability to parent, often accusing each other of various wrongdoings. For the social worker the aim is to assess the situation, focusing exclusively on the best interest of the child. We have looked at eleven evaluations and analysed these with the help of Fairclough's Critical Discourse Analysis. When reading the assessments, we have focused primarily on the way the parents describe themselves and each other. Additionally, we have looked at how collateral sources (e.g. teachers, day-care personnel, physicians, therapists) describe the parents and lastly, how the social worker describes the parents.

Using theories about construction of gender as well as research about parenting, families and the construction of motherhood and fatherhood we have been able to categorize common themes in the reports. These themes are, *uninvolved fathers – responsible mothers, mothers who sabotage the father- child relationship, division of labour, values and identification and the best interest of the child.* By exploring these themes, we have been able to identify and analyse prevailing discourses as well as counter discourses about gender and parenting. While we have recognized several discourses that can be connected to traditional gender roles, the assessments have also demonstrated the complex reality we live in where discourses about parenting are constantly being challenged and thus, keep changing.

Key words: discourses, gender, fatherhood, femininity, masculinity, motherhood, parenting.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING OCH PROBLEMFÖRMULERING	4 – 5
1.1 Syfte	5
1.2 Frågeställningar	5
1.3 Avgränsning	5
2. BAKGRUND	6 – 9
2.1 Barnets bästa	6 – 8
2.2 Utredningsprocessen: vårdnad, boende och umgänge	8 – 9
3. TIDIGARE FORSKNING	10 – 17
3.1 Från kärnfamilj till nätverksfamilj	10 – 12
3.2 Barn i separerade familjer	12 – 14
3.3 Maskulinitet – faderskap och femininitet – moderskap	14 – 17
4. TEORI	18 – 21
4.1 Genus – kön	18 – 20
4.2 Arbetsdelning och konstruktionen av könsidentitet	20 – 21
5. METOD	22 – 27
5.1 Metodologisk ansats	22
5.2 Faircloughs kritiska diskursanalys	22 – 23
5.2.1 Faircloughs tre-dimensionella modell	23
5.3 Förförståelse och reflexivitet	23 – 24
5.4 Tillvägagångssätt	24 – 25
5.5 Etiska överväganden	25
5.6 Urval	25 – 26
5.7 Källkritisk ansats	26 – 27
6. RESULTAT OCH ANALYS	28 – 43
6.1 Passiva fäder – ansvarsfulla kvinnor	28 – 30
6.2 Mödrar som saboterar och undanhåller barnen	30 – 32
6.3 Arbetsdelning	32 – 35
6.4 Värderingar och identifikation	35 – 39
6.5 Barnets bästa	39 – 43
7. SLUTDISKUSSION	44 – 45
REFERENSER	46 – 49

1. INLEDNING OCH PROBLEMFÖRMULERING

Under år 2016 var drygt 6000 barn i åldern 0–17 aktuella för utredning om vårdnad, boende och umgänge (Socialstyrelsen, 2017). Dessa utredningar görs av familjerättssekreterare på uppdrag av tingsrätten med syfte att ge förslag på beslut utifrån barnets bästa. Att utreda barnets bästa är komplext, inte minst i familjer där konflikterna är så infekterade att föräldrarna inte på egen hand kunnat enas. Barnets bästa innefattar att ta hänsyn till allt som rör barnets fysiska och psykiska välbefinnande och utveckling, på kort och lång sikt, tillsammans med barnets vilja utifrån ålder och mognad. En viktig utgångspunkt när barnets bästa utreds är barnets rätt till en god och nära kontakt med båda sina föräldrar, vilken regleras i 6 kap. 2a § Föräldrabalken (SFS 1949:381).

Barnets bästa ska alltid vara avgörande för beslut om vårdnad, boende och umgänge (6 kap. 2a § SFS 1949:381). Samtidigt har det sedan länge pågått en debatt om hur föreställningar om moderskap och faderskap inverkar på de familjerättsliga bedömningarna. Det finns, å ena sidan, internationella och svenska genusforskare som pekar på att det ställs högre krav på mödrar än på fäder i kontakt med myndigheter och rättssystemet, å andra sidan så kallade "pappadebattörer" som hävdar att domstolar alltid dömer till mödrars fördel (Lorentzi, 2008).

Föreningen PappaBarn hävdar till exempel att det i vårdnadstvister allt som oftast är modern som försöker "ta barnet" från fadern genom falska anklagelser om övergrepp och genom att undanhålla barnet vilket gör att fäder motarbetas. Föreningen menar på att myndigheter inte är jämställda utan går på mödrarnas linje och beskriver på så sätt fäder som förfördelade i mötet med myndigheter och i förhållande till mödrar (Föreningen PappaBarn, u.å, om, broschyr). Ledarskribenten Lisa Björklund påstår i en krönika i Göteborgsposten att "mammor får också en stark känslomässig bindning till barnet och ser det som sin egendom och inte som en självständig individ" vilket hon menar orsakar att mödrar tenderar att inte släppa in fäder i barnets liv efter en separation. Björklund, i likhet med föreningen PappaBarn, gör gällande att mödrar ofta påverkar sina barn i syfte att de ska ta avstånd från sina fäder (Björklund, 2010).

Björklunds kollega, ledarskribenten Malin Lernfelt, svarar dock med att påpeka att denna bild är alltför förenklad och att det faktum att mödrar oftast har huvudansvaret för barnet före föräldrarnas separation måste anses spela roll för vad barnets bästa är efter separationen (Lernfelt, 2010). Liknande resonemang kring ansvar förs av Gunilla Petersson, lektor i socialt arbete i artikeln *Närvarande mödrar och tillräckligt frånvarande fäder*. Petersson beskriver att föreställningen om mödrar som huvudansvariga medför att kraven automatiskt blir högre i förhållande till fäder som behöver göra avsevärt mindre för att betraktas som "tillräckligt bra" (Petersson, 2006).

Johanna Schiratzki, professor i rättsvetenskap, gör istället gällande att det läggs för mycket fokus på genus i debatten och att det i själva verket inte är kön som spelar roll för hur domstolar dömer. Schiratzki menar på att barnets behov av trygghet och kontinuitet sätts före en rättvis fördelning av vårdnad och boende mellan mödrar och fäder (Lorentzi, 2008). Hennes forskning från år 2009 visar att det som spelar störst roll i en vårdnadstvist är vem, oavsett kön, som har haft huvudansvaret för barnet före separationen. Schiratzki uttrycker det som att "du kan inte använda en

vårdnadstvist för att korrigera en sned ansvarsfördelning före tvisten” (Swedenmark, 2009).

Det kan således konstateras att åsikterna om huruvida genus är närvarande och påverkar bedömningar i familjerättsliga utredningar går isär. Debatten som pågår gör det intressant för oss att undersöka ämnet närmare genom att titta på hur det faktiskt talas om föräldraskap i utredningar om vårdnad, boende och umgänge. Det blir än mer relevant för det sociala arbetets praktik när vi beaktar att språk inte bara är ord som talas och skrivs, utan något som kan skapa, upprätthålla och förändra föreställningar om hur världen fungerar. Genom att belysa diskurser och motdiskurser i familjerättsliga utredningar utifrån ett genusperspektiv kan vi synliggöra såväl rådande maktförhållanden, som på vilket sätt dessa utmanas och förändras (Eriksson, 2003).

1.1 Syfte

Syftet med föreliggande studie är att undersöka hur diskurser om genus och föräldraskap skapas och återskapas i familjerättsliga utredningar om vårdnad, boende och umgänge.

1.2 Frågeställningar

- Hur beskriver föräldrarna sig själva och varandra utifrån föreställningar om genus?
- Hur beskriver utredarna och referenspersonerna föräldrarna utifrån föreställningar om genus?

1.3 Avgränsning

Vår avsikt med studien är inte att ge en heltäckande bild av det familjerättsliga fältet avseende föreställningar om genus i utredningarna. Syftet med studien är inte heller att göra någon bedömning av utredarens analys och förslag till beslut i de familjerättsliga utredningarna, utan snarare att titta på hur det talas om föräldraskap och då främst utifrån ett genusperspektiv. Följaktligen har vi valt att inte titta på utfallet av domarna på de utredningar vi har som empiriskt material.

Eftersom utrymmet för uppsatsen är begränsat har vi valt att hämta ut utredningar från enbart en tingsrätt i Sverige och också valt att be om utredningar som inkommit inom en begränsad tidsram. Ytterligare beskrivning av hur de utredningar som ligger till grund för studien har hämtats in och därefter valts ut finns i kapitel 5.6 *Urval*.

2. BAKGRUND

I föreliggande kapitel ges en bakgrund av vad som beaktas i familjerättsliga processer angående vårdnad, boende och umgänge. Även om syftet med vår studie inte är att granska utredarens bedömning kan vi inte bortse från att ändamålet med en familjerättslig utredning är att komma fram till ett förslag till beslut utifrån barnets bästa. Att ta delarna vi analyserar ur sitt sammanhang riskerar att ge en ofullständig bild. Vi anser därför att det är av vikt att läsaren får en förståelse för utredningarna i sin helhet, varför utredningens olika delar tas med som bedömningsunderlag och hur de leder fram till utredarens slutsatser om barnets bästa. Kapitlets första del presenterar därför *barnets bästa* och den andra delen beskriver själva *utredningsprocessen: vårdnad, boende och umgänge*.

2.1 Barnets bästa

Rättsförhållandet mellan barn och föräldrar regleras i Föräldrabalken som trädde i kraft 1 januari år 1950. Därefter har det kontinuerligt införts lagändringar för att stärka barns rättsliga förhållanden. År 2006 genomfördes den senaste vårdnadsreformen vars syfte var att ytterligare stärka barnrättsperspektivet (SOU 2017:6). Principen om barnets bästa förtydligades genom formuleringen "barnets bästa skall vara avgörande för alla beslut om vårdnad, boende och umgänge". Vid bedömning av vad som är bäst för barnet ska särskild vikt fästas vid risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp eller att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa samt barnets behov av en nära och god kontakt med båda sina föräldrar. Hänsyn ska tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad (6 kap. 2a § SFS 1949:381).

Att det ska vara barnets bästa som är avgörande vid familjerättsliga beslut kan tyckas vara obestridligt. Däremot är det inte alltid lika självklart hur det faktiskt går till och vad som tas hänsyn till i praktiken. Diskussioner har förts kring att det är föräldrarnas intressen som tillgodoses vid beslut om vårdnad, boende och umgänge, snarare än barnets. Föräldrarnas intressen kan visserligen också vara barnets intressen, då ett negativt förhållande mellan föräldrarna kan påverka barnet på ett skadligt sätt. Det förefaller finnas delade meningar kring vad som rent praktiskt är barnets bästa och det ändrar sig även över tid. Det gör också frågan mer komplex när det som är bäst för ett barn i en familj inte tvunget är bäst för ett annat barn i en annan familj (Prop. 2005/06:99).

Utgångspunkten, barnets grundläggande rättigheter anges i 6 kap. 1 § Föräldrabalken. Enligt denna bestämmelse har barnet rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. Vidare ska barn beaktas med aktning för sin person och egenart och inte utsättas kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling (6 kap. 1 § SFS 1949:381). Regleringen kan ses som en vägledning för vad som ska beaktas när man bedömer barnets bästa. Rätten till omvårdnad gäller såväl fysisk som psykisk omsorg, det vill säga att vårdnadshavaren har en skyldighet att barnets materiella behov samt emotionella behov av omtanke, trygghet, gränser, fostran samt förståelse blir tillgodosedda. Rätten till trygghet handlar om att barnet ska ha stabila levnadsförhållanden och någon att lita på. God fostran kan beskrivas i termer av att barnet får utvecklas och så småningom frigöra sig från sina föräldrar samtidigt som föräldrarna finns där för att sätta gränser och lära barnet ta ansvar (Sjösten, 2009). Att barn ska behandlas med aktning för sin person och egenart innebär att barnets rätt till integritet men också att barnets individuella egenskaper ska respekteras. Alla former av kroppslig bestraffning är förbjudet likaså annan

kränkande behandling, såsom psykisk bestraffning, hot och annat som väcker ångest hos barnet (Socialstyrelsen, 2012).

Bedömning av barnets bästa ska ske utifrån kunskap och beprövad erfarenhet kring barnperspektivet. Det är också av vikt att barnets talan tas med i beaktning, utifrån barnets ålder och mognad. Hänsyn ska tas till barnets fysiska och psykiska välbefinnande och utveckling, på både kort och lång sikt. Barnets grundläggande behov förändras i takt med att barnet åldras och mognar, ett spädbarn och en tonåring har olika behov av omvårdnad men behovet finns för båda. Det handlar därför om generella kunskaper om vad barn i olika åldrar behöver i kombination med omständigheter och behov i det individuella fallet. Bestämmelserna om barnets grundläggande behov och barnets bästa finns utgör en ram men de professionella behöver vara flexibla för att varje enskilt barns situation ska synliggöras (Socialstyrelsen, 2012).

För barn vars föräldrar inte lever ihop är det särskilt viktigt att fästa vikt vid principen om en god och nära kontakt med båda föräldrar. Barnet behöver en levande och realistisk bild även av den förälder som det inte bor hos. Barnets rätt till båda sina föräldrar får dock aldrig innebära att barnet måste leva eller umgås med en förälder där barnet riskerar att fara illa. Barn har en absolut rätt att inte själva bli utsatta för våld, övergrepp och kränkningar. Inte heller ska ett barn behöva bevittna våld (Prop. 2005/2006:99). Barn som bevittnar våld i hemmet drabbas på liknande sätt som ett barn som själv blir utsatt. Både att själv utsättas för våld och att bevittna våld i hemmet medför en ökad risk för bland annat psykisk ohälsa och beteendeproblematik på både kort och lång sikt (Broberg m.fl., 2011). I familjerättsliga tvister är det vanligt förekommande med uppgifter om våld. I betänkandet *Se barnet* från år 2017 har domar kring vårdnad, boende och umgänge granskats. Det konstaterades att det förekom påståenden om någon form av övergrepp i 35 procent av domarna. Avvägningen mellan barnets rätt till kontakt med båda sina föräldrar samt den absoluta rätten att skyddas mot utsatthet ställs därmed ofta på sin spets, inte minst när det står ord mot ord mellan föräldrarna (SOU 2017:6).

I utredningar om vårdnad, boende och umgänge försvåras bedömningen av barnets bästa av föräldrarnas samarbetssvårigheter. I 6 kap. 5 § andra stycket Föräldrabalken anges att det vid bedömningen om vårdnaden ska vara gemensam eller anförtros åt en av föräldrarna ska fästas avseende särskilt vid föräldrarnas förmåga att samarbeta i frågor som rör barnet (SFS 1949:381). Syftet med regleringen är att uppmärksamma att när föräldrar har samarbetssvårigheter som är så djupa att de går ut över barnet i utövandet av vårdnadsfrågor kan det vara till barnets bästa att den ena föräldern erhåller ensam vårdnad (Prop. 2005/06:99).

För barn med föräldrar som har svåra motsättningar är det inte ovanligt att barnet hamnar i en lojalitetskonflikt, där barnet på ett eller annat sätt försöker navigera mellan föräldrarnas konflikter. Den forskning som finns tyder på att det är de skilsmässor som är svårt konfliktfyllda som riskerar att påverka barn negativt. Föräldrars kommunikationssvårigheter och ihållande konflikter utgör riskfaktorer för barnet och innebär inte sällan att barnet tvingas agera budbärare mellan sina föräldrar eller hamnar under påverkan av den ena föräldern för att på så vis vändas mot den andra föräldern (Socialstyrelsen, 2012). Ytterligare en aspekt som påpekas i förarbetena till Föräldrabalken är att vårdnaden om barn inte ska handla om rättvisa mellan föräldrarna och att beslut inte ska vara en belöning eller bestraffning för hur föräldrarna har betett sig mot varandra (Prop. 1997/98:7).

När barnets bästa beaktas vid familjerättsliga tvister är det väsentligt att förhålla sig till att barnet måste få rätt att uttrycka sin vilja samtidigt som de har rätt att slippa ta ansvar för svåra beslut. Det är viktigt att beakta att ett barn kan stå under påverkan av en förälder att föra fram dennes vilja vilket utredare behöver vara uppmärksamma på och resonera kring i sin bedömning (SOU 2017:6).

2.2 Utredningsprocessen: vårdnad, boende och umgänge

Inledningsvis är det viktigt att framhäva att de flesta barn vars föräldrar ej lever ihop inte genomgår en familjerättslig utredning. Förutom de föräldrar som kommer överens på egen hand, finns det en rad tillvägagångssätt för föräldrar som vill undvika långdragna rättsprocesser och utredningar. Så kallade samförståndslösningar är idag en viktig del av familjerättens arbete. Samarbetssamtal är en möjlig väg för föräldrar att med hjälp av en professionell samtalsledare komma fram till lösningar som främjar det gemensamma barnet. Med hjälp av familjerätten kan överenskommelser eller juridiskt bindande avtal upprättas (Sjösten, 2009).

När rättsprocesser inte kan undvikas kopplas tingsrätten in som förordnar socialnämnden i aktuell kommun att genomföra en utredning via dess familjerättsliga enhet (Sjösten, 2009). Utredningar genomförs således endast när det gått så långt att föräldrarna driver en rättsprocess samt när domstolen bedömer att en utredning behöver genomföras. Familjerettssekreterare som genomför vårdnad, boende och umgängesutredningar möter följaktligen som huvudregel föräldrar med svåra samarbetsvårigheter och djupa konflikter (Socialstyrelsen, 2012).

Det ligger utanför ramen för förevarande uppsats att gå in i detalj på hur en utredning genomförs. Detta försvåras även av att olika kommuner kan ha olika tillvägagångssätt och metoder även om ramen och syftet för utredningen är densamma. Lagstiftningen specificerar varken hur utredningen ska genomföras eller vad den ska innehålla. Det viktiga är att utredningen fokuserar på det som är relevant i det specifika fallet (Socialstyrelsen, 2012).

För att skapa en bättre förståelse för kontexten i vilken en utredning genomförs har vi ändå valt att kortfattat beskriva utredningsprocessen utifrån *Socialstyrelsens handbok, stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt*. Tillvägagångssättet innehåller som grundregel flera samtal med vardera förälder, hembesök hos vardera förälder med barnet närvarande, barnsamtal med barn från cirka fyra år samt referenssamtal med personer som genom sin profession har kontakt med barnet till exempel inom barnomsorg, skola, socialtjänst, barn- och ungdomspsykiatri eller barnavårdscentralen (Socialstyrelsen, 2012).

Socialstyrelsens utgår ifrån att barn från cirka fyra år kan berätta om sina upplevelser men en bedömning får göras i varje fall kring barnets förmåga att genomföra ett barnsamtal (Socialstyrelsen, 2012). I 6 kap. 19 § fjärde stycket i Föräldrabalken framgår att den som verkställer en utredning om vårdnad, boende och umgänge ska försöka klargöra barnets inställning och redovisa den för domstolen om detta inte är olämpligt (SFS 1949:381). Syftet med barnsamtal är inte bara att förstå barnets situation och ta del av dennes egna tankar och uppfattningar, utan också att informera barnet om den utredning som faktiskt rör deras liv. Detta anses vara två betydelsefulla aspekter av att stärka barns rättsliga ställning utifrån barnperspektivet (Socialstyrelsen, 2012).

Att ta reda på vad barnet verkligen önskar kan försvåras av att barnet, som tidigare nämnts, kan ha ambivalenta känslor kring föräldrarnas konflikt och stå under stark påverkan av den ena föräldern (SOU 2017:6). Vad barnet säger måste således vägas in i en helhetsbedömning, inte minst för att barnet ska avlastas från att känna ett ansvar för utredarens bedömning (Socialstyrelsen, 2012).

Sammanfattning av uppgifter från socialregistret görs alltid, med fokus på sådant som är relevant till exempel när barnet varit föremål för barnavårdsutredning eller när föräldern och barnet placerats på skyddat boende på grund av våld i familjen. Vid behov inhämtas uppgifter från Rikspolisstyrelsens belastnings- och misstankeregister. När barnet är för litet för barnsamtal brukar barn-med föräldrabesök genomföras för att utredaren ska få ytterligare en möjlighet att träffa barnet och observera samspelet mellan barnet och föräldern (Socialstyrelsen, 2012).

Förutom ovan beskriva process tillkommer eller i vissa fall utgår moment, beroende på omständigheter i det specifika fallet. En förälder kan utebli från samtal, ett hembesök med barnet närvarande kan kanske inte genomföras då barnet och föräldern inte träffats på länge. Det kan finnas en ny partner i en förälders liv som är viktig att inkludera, uppgifter från sjukvård kan behöva inhämtas om föräldern är aktuell för behandling för ett beroende eller en psykisk ohälsa som kan ha betydelse för föräldraförmågan. Till detta tillkommer ärenden där den ena föräldern befinner sig på skyddat boende med barnen eller på annat sätt har sekretessmarkering. Detta är endast ett par exempel på sådant som en utredare kan behöva förhålla sig till under en utredning (Socialstyrelsen, 2012).

En utredningsprocess är således komplex och kan skilja sig åt beroende på omständigheter i det enskilda fallet. Syftet är dock alltid att visa på barnets behov med särskild betoning på föräldrarnas förmåga att tillgodose barnets grundläggande behov av skydd, fysisk och psykisk omvårdnad, stabilitet och skolgång samt barnets kontakt och samhörighet med den andra föräldern. Vidare ska förekomsten av risk- och skyddsfaktorer, föräldrarnas känslomässiga kontakt med barnet, barnets inställning och vilja samt föräldrarnas samarbetsförmåga klargöras. Riskbedömningar är en viktig del när det förekommer uppgifter om våld, missbruk, psykisk ohälsa eller risk för bortförande (Socialstyrelsen, 2012).

Utredningsprocessen utmynnar i en utredning som innehåller utredarens bedömning och förslag till beslut. Analysen och bedömningen grundar sig på det material som hämtats in tillsammans med en bedömning av framforsgade risk- och skyddsfaktorer, en konsekvensanalys och en särskild riskbedömning kring risk för övergrepp, bortförande eller att barnet annars far illa till exempel av en förälders missbruk, kriminalitet eller psykiska ohälsa. Utredningen utgör en viktig del av underlaget för tingsrättens beslut (Socialstyrelsen, 2012). I betänkandet *Se barnet* konstaterades att tingsrättens dom överensstämde med utredningens förslag i 77 procent av de granskade domarna (SOU 2017:6).

3. TIDIGARE FORSKNING

I föreliggande kapitel åskådliggörs den tidigare forskning som knyter an till arbetets syfte, det vill säga att undersöka hur diskurser om genus och föräldraskap skapas och återskapas i familjerättsliga utredningar. Kapitlet består av tre delar där den första delen beskriver betydande forskning kring familjens konstruktion, *från kärnfamilj till nätverksfamilj*. Den andra delen belyser forskning kring *barn i separerade familjer* och avslutningsvis innehåller kapitlet en del som handlar om *maskulinitet - faderskap och femininitet - moderskap*.

3.1 Från kärnfamilj till nätverksfamilj

Talcott Parsons var en av de främsta sociologerna inom forskning av familjesociologi. Enligt Bäck-Wiklund, professor i socialt arbete, var Parsons strukturfunktionalistiska och ideologiska idéer allmänt rådande fram till 1960-talet. Parsons menar på att fyra strategiska områden måste fungera för att samhällssystemet ska vara möjligt; anpassning, måluppfyllelse, integration och reproduktion (Bäck-Wiklund, 2012).

Anpassning handlar om att samhället ska förse medborgarna med arbete, mat och kläder. Integration antas ske genom att den sociala kontrollen upprätthålls medan måluppfyllelsen handlar om det politiska systemet, staten och maktutövning. Det är sedan inom reproduktionens område som familj och äktenskap verkar. Parsons betonade vikten av att skilja mellan arbetsliv och familjeliv och utvecklade därför de så kallade mönstervariablerna som på ett tydligt sätt framhäver skillnaderna mellan relationer i familjen och relationer i arbetslivet. Dessa mönstervariabler var länge tyngdpunkten i samhällets kulturella koder och skiljer mellan två värdesystem; familjen och arbetslivet. I familjen kan man visa känslor, vara öppen, intim och uppmärksammas för den individ man är. I arbetslivet ska man vara saklig, disciplinerad, känslomässigt neutral och efterfölja de regler som råder samt belönas för det man gör (Bäck-Wiklund, 2012).

Åtskillnaden mellan de två värdesystemen, familjeliv och arbetsliv, är till för att undvika värderingskonflikter som Parsons menade kan uppstå om de blandas. En konsekvens av denna funktionalistiska syn på familjen är att endast en familjemedlem kan finnas i arbetslivet för att undvika konkurrens och konflikt mellan systemen. Denna familjemedlem föreföll nästan alltid vara mannen, som då ansågs vara familjens försörjare medan kvinnan var hemmets omhändertagare. Familjen ansågs bygga på en arbetsdelning uppdelad mellan kön och med en åtskillnad mellan mäns och kvinnors roller. Fadern ansvarade för samhällets kultur och spelregler medan kvinnan ansvarade för familjens gemenskap, omsorg, sammanhållning och känslor. Genom Parsons blev denna familjekonstellation, som fick namnet kärnfamilj, en av samhällets grundbultar och underbyggdes av både teoretiska och biologiska argument. Män och kvinnor separerades till två olika världar (Bäck-Wiklund, 2012).

Lars Plantin, forskare inom socialt arbete, beskriver hur uppdelningen mellan fäder och mödrar kring sekelskiftet i Sverige var tydlig inte bara i förhållande till vem som hade ansvar för försörjning respektive omsorg, utan också i förhållningssättet gentemot barnen. I Parsons anda var det modern som representerade det emotionella medan fadern symboliserade det instrumentella i form av egenskaper som auktoritet, makt, plikt och karaktärsfasthet. Modern fick ansvara för den dagliga omsorgen men det yttersta ansvaret för den moraliska fostran lades på fadern som ansågs bättre lämpad för det än modern. Könens olikheter framhövdes

i mångt och mycket som en motreaktion på den kamp för jämställdhet som kvinnor börjat föra. Med hjälp av den manligt dominerade vetenskapsvärlden tog man fram undersökningar som sades visa på att kvinnor hade en lägre intellektuell kapacitet än män men en naturlig fallenhet för omsorg utifrån större emotionell förmåga och kroppslig konstitution. Därav försökte man bevara den överordning och de maktdomäner som män innehade (Plantin, 2001).

Under 1950-talet växte dock debatten kring könsroller och kvinnans rätt att både ha arbete och familj fördes fram. Kvinnan och mannen skulle dela lika på ansvaret för familj, ekonomi och omsorg om barnen vilket formade idén om den symmetriska familjen och blev en del av jämställdhetspolitiken. Debatten kring könsroller var dock närvarande hela tiden och det fanns både de som kritiserade och de som talade för den förändrade kvinnorollen. I samma veva växlade diskursen kring fäder och det talades om att frånvaron av fadersfigurer hade en skadlig inverkan på barns, särskilt pojkars, identitetsutveckling. "Fritidspappan" konstruerades och fäder skulle nu ägna mer tid åt barnen. Dock kvarstod tanken om att kvinnor hade hela ansvaret för spädbarnen (Plantin, 2001).

I takt med förändringar i den svenska familjepolitiken och växande diskussioner om dolda maktstrukturer fortsatte förändrade förutsättningar för föräldraskapet innebära att det ställdes större krav på fäders deltagande i familjelivet. Det tog tid innan de nya idealen förankrades men allt fler uppfattade fäder som betydande i omsorgen, även vad gällde spädbarnen. De ökade kraven på fäderna gav upphov till en debatt kring mäns kapacitet att axla ansvaret. Det problematiserades hur män skulle klara av att inkorporera nya ideal som känslighet och sårbarhet utan att förlora det som klassades som det typiskt manliga (Plantin, 2001). Samtidigt fortsatte olikheterna mellan könen betonas och användas som en anledning till att fadern skulle vara mer delaktig. Fäder och mödrar ansågs kunna bidra med olika kvaliteter i förhållande till barnen. Tanken om komplementära föräldraroller fortsatte vidmakthålla den traditionella könsmaktsordningen (Klinth och Johansson, 2010).

Runt år 1970 tog jämställdhetspolitiken form i Sverige. Kvinnoforskning hade tagit fart och en av de ledande forskarna inom området var Rita Liljeström. Liljeström både använde sig av och förhöll sig kritiskt till Parsons teori genom att framhäva familjesociologins patriarkala drag och konservativa funktion. Den svenska välfärdsstaten expanderades för att kunna möta kvinnans individualisering och barns behov av omsorg utanför familjen. Den förändrade synen på rollfördelningen i familjen under 1970-talet formade även ett eget forskningsområde om fäder. Fäder skulle inte längre endast vara försörjare utan även vara närvarande i barnens vardag och delta i omsorg och vardagssysslor (Bäck-Wiklund, 2012).

I Sverige var det sociologerna Alva Myrdal och Viola Klein som förde diskussioner kring könsroller och en ny nordisk kontext kom att präglade forskningen om familjen, nämligen kvinnor som förvärvsarbetande mödrar. Könsrollsbegreppet formulerades med syftet att visa att det som ansågs vara en kvinnofråga egentligen var en fråga om hur könsroller utformades. Omsorgen fördelades numera både mellan män och kvinnor, men även mellan familj och stat (Bäck-Wiklund, 2012).

Under början av 1990-talet blev familjens vardag och omsorg en fråga för både män och kvinnor då tvåförsörjarfamiljen etableras. Klass och kön blev två viktiga aspekter i forskningen kring kvinnors och mäns individualisering och hur det påverkade omsorg och föräldraskap (Plantin, 2012). Det komplementära föräldraskapet ersattes av ett mer könsneutralt tänkande, där det delade föräldraansvaret betonades istället för, som tidigare, modern och fadern som två

kompletterande delar. Det komplementära faderskapet började kopplas ihop med en traditionell och föråldrad mansroll. "Nya" fäder skulle inte bara försörja utan även vårda sina barn. Ledande värdeord i denna diskurs blev "närvaro" och "omvårdnad" i kontrast till det tidigare dominerande "distans" och "auktoritet" (Klinth och Johansson, 2010).

James A Holstein och Jaber F Gubrium, professorer i sociologi, var framträdande inom det socialkonstruktionistiska perspektivet som kom under 1990-talet. De upplöste det traditionella synsättet på familjens konstruktion genom att de framhävde människors eget sätt att tala om och avgränsa sin familj. Sociologen David Morgan tog samtidigt fasta på att flödet mellan den som observerar och de som observeras bör inkluderas i familjeforskning. Det vill säga att familjer inte skulle betraktas som objekt eller ting utan snarare som något som pågår dagligen. Medan Holstein och Gubrium fokuserade på familjers berättelser och Morgan på det som pågår inom familjen gav de tillsammans betydelse för det man gör och det man säger att man gör. Deras forskningsmetod gav möjlighet att analysera andra former av familjeliv och resulterade i en ökad förståelse för olikheter mellan familjer (Bäck-Wiklund, 2012).

Trots upplösningen från den traditionella familjeformen mellan 1970–1990 talet visar forskning, genomförd av Bäck-Wiklund och Bergsten under slutet av 1990-talet, att det fortfarande rådde en ojämställdhet av det vardagliga livets hushållssysslor. Deras forskning visade på att föräldrar formade en diskurs för ömsesidig respekt och lika värde, snarare än att försöka sträva efter rättvisa. Båda föräldrarna ansåg sig, i denna studie, bidra lika mycket till vardagssysslorna och ingen betraktade sig som exploaterad. En egen familjekultur formades och talades om på ett gemensamt sätt. Forskningsresultaten i studien visade dock på att glappet mellan ord och handlingar resulterade i att handlingar ändå tenderar att vara könskodade (Bäck-Wiklund, 2012).

De ökade skilsmässorna under slutet av 1990-talet bidrog också till upplösningen av den traditionella kärnfamiljsmodellen (Plantin, 2012). Begreppet nätverksfamilj syftar på familjer som förgrenar sig, växer och sammankopplas på nya sätt och introducerades för att kunna innefatta de komplexa konstellationer som kännetecknar dagens familjer (Johansson och Bäck-Wiklund, 2012).

3.2 Barn i separerade familjer

Maria Eriksson, professor i socialt arbete, belyser i sin avhandling *I skuggan av pappa*, hanteringen av fäders våld hos familjerättssekreterare vid utredningar om vårdnad, boende och umgänge. Erikssons studie är användbar för vår uppsats, trots att hennes fokus riktas mot fäders våld, då Eriksson tar upp flera relevanta aspekter på föräldraskap efter föräldrars separationer. Eriksson beskriver att såväl skilsmässor som separationer från samboförhållanden har ökat under hela 1900-talet vilket har inneburit att staten, i form av domstolar, har blivit mer involverade i privata familjeangelägenheter (Eriksson, 2003).

Eriksson beskriver vidare att normen kring föräldrar som separerat kretsar kring det gemensamma ansvaret för barnen. Föräldrabalkens förarbeten har, på olika sätt, betonat att gemensam vårdnad är till barnets bästa. Den gemensamma vårdnaden har setts som så pass betydelsefull att det år 1998 blev möjligt att döma till gemensam vårdnad mot en förälders vilja. Gemensam vårdnad blir den normativa utgångspunkten och föräldrar förväntas kunna dela på det juridiska ansvaret och den praktiska omsorgen om barnen. (Eriksson, 2003).

Schiratzki beskriver att lagstiftningen om vårdnad, boende och umgänge syftar till att få föräldrar att komma överens samt att förebygga domstolsprocesser. En utmärkande tanke hos lagstiftaren har således varit att barn, även efter föräldrarnas separation, ska leva på ett sätt som är så likt den klassiska kärnfamiljen som möjligt (Schiratzki, 2013). Eriksson har valt att benämna den nya familjeinstitutionen som "den separerade kärnfamiljen" (Eriksson, 2003).

Vad gäller vårdnad, boende och umgänge framhäver Eriksson att bestämmelserna i 6 kapitlet Föräldrabalken är könsneutrala. Barnets behov av en god och nära relation avser båda föräldrarna och lagstiftarens uppfattning är inte att en vårdnadshavare skulle vara mer lämplig än den andra föräldern på grund av sitt kön (Eriksson, 2003). Det poängteras tydligt i förarbetena att frågor om barn och barnets bästa i familjerättsliga tvister inte ska handla om jämställdhet mellan föräldrarna, det vill säga mellan könen (SOU 2005:43).

Juristen Gudrun Nordborg argumenterar för det problematiska i att benämna den svenska lagstiftningen som könsneutral. Nordborg menar på att det könsneutrala i själva verket är dolt könsrelaterat där mannen fortfarande ses som normen. Lagen utgår ifrån ett antagande om att könen är lika, medan samhället fortfarande behandlar, positionerar och värderar kvinnor och män olika (Nordborg, 2002).

Eriksson tar fasta på Nordborg och menar på att när den neutralt formulerade familjerättslagstiftningen möter den könade vardagsverkligheten får det könade konsekvenser (Eriksson, 2003). Gemensam vårdnad är enligt statistik från Statistiska Centralbyrån vanligast, år 2011 var andelen barn som bor med en förälder men där en förälder har gemensam vårdnad runt 72 procent (Tollebrant, 2013). Samtidigt bor barn oftare hos modern även om växelvist boende ökar. År 2014 bodde cirka 35 procent av barnen växelvist medan drygt hälften bor mest eller bara hos modern (Nyman, 2014). Detta innebär, som Eriksson påpekar, att fadern har samma juridiska rätt att fatta beslut trots att modern har huvudansvaret för den dagliga omvårdnaden (Eriksson, 2003).

Ett annat exempel på vilka könsspecifika konsekvenser som lagstiftningen kan få är frågan om umgängessabotage, en term i rättspraxis som beskriver när en boendeförälder motarbetar barnets umgänge med umgängesföräldern utan godtagbara skäl (Socialstyrelsen, 2012). Umgängessabotage kan utgöra en grund för att flytta vårdnaden till den andra föräldern alternativt upplösa den gemensamma vårdnaden samt flytta boendet. Eftersom det är vanligast att mödrar är boendeföräldrar är det mödrars beteende som riskerar att tolkas i termer av umgängessabotage (Eriksson, 2003). Umgängessabotage i sig är en komplex fråga då det kan finnas skyddsaspekter i varför föräldern inte låter barnet umgås med den andra föräldern (SOU 2005:43).

En liknande problematisering görs av sociologen Carol Smart som framför kritik mot den engelska lagstiftningens Children Act från år 1989 vilken liknar grunden för den svenska Föräldrabalken. Smart diskuterar att det förutsätts att det efter separationer går att hålla isär de vuxnas relation och relationerna mellan barnet och de vuxna. Relationerna ses som oberoende av varandra. Föräldrarnas relation anses ha upphört medan barnet och de vuxnas relation ska fortsätta som att ingenting har förändrats. I praktiken menar Smart att separationer omformar relationerna och föräldrarna fortsätter förhålla sig till varandra som föräldrar trots att deras relation upphört. Smart påstår att brittiska fäder ofta förlitar sig på mödrar vad gäller relationen till barnet, där det blir moderns uppgift att ta huvudansvaret både vad gäller det känslomässiga och det praktiska. Smart formulerar det som att faderskapet är beroende av moderskapet för sin existens. Detta ställs på sin spets

efter separationer där fäder inte kan förhålla sig lika passiva om de också vill ha en del av boendet eller ett omfattande umgänge. Ännu en tänkvärd aspekt blir att mödrars större ansvar för barns fysiska och känslomässiga behov, som medan familjen var intakt kan ha uppfattats som oproblematisk, i vårdnadstvister kan ses av fäder som en orättvis fördel för mödrar (Smart, 1999).

Ett annat centralt tema i Erikssons avhandling är hur huvudansvaret för att etablera och upprätthålla ett umgänge mellan barnet och fadern läggs på modern. De mödrar som Eriksson talat med har upplevt en press från familjerätten att få umgänget att fungera trots oro för att barnet skulle utsättas av våld eller barnets starka negativa känslomässiga reaktioner när umgänget skulle äga rum. Modern förväntas skydda sitt barn redan vid misstanke för utsatthet samtidigt som en viktig komponent i moderskapet är att inte utestänga fadern. Det blir således problematiskt både om modern inte skyddar sitt barn och om modern är så orolig att barnet undanhålls från fadern (Eriksson, 2003).

3.3 Maskulinitet – faderskap och femininitet – moderskap

Bilden av maskulinitet började nyanseras och problematiseras under 1990-talet när sociologen Raewyn Connell publicerade sin bok, *Masculinities*. Konstruktionen av det manliga hade inte diskuterats innan dess, utan det manliga diskuterades främst i förhållande till patriarkatet och mäns överordning. När den kritiska mansforskningen därefter började växa fram har allt mer forskning genomförts kring kopplingen mellan genus, maskulinitet och makt (Connell, 2008).

Connell använder begreppet hegemonisk maskulinitet vilken hon definierar som det idealiserade sättet att vara man på, vilket kräver att män positionerar sig i relation till idealet. Den hegemoniska maskuliniteten innebär både att det finns en idealbild som män relaterar till vilken skapar underordnade och marginaliserade maskuliniteter samtidigt som gruppen män legitimeras som överordnade över gruppen kvinnor (Connell, 2008).

Deborah David, professor i sociologi och Robert Brannon, socialpsykolog, har ett liknande sätt att beskriva mansidealet men gör det genom att formulera fyra kriterier för manlighet utifrån ideal som förknippas med den riktiga mannen. Skribenten Marcus Priftis har översatt dessa till svenska i sin bok *Det otäcka könet*. Tävlings-, autonomi-, homofobi- och aggressionsprincipen är normer som enligt David och Brannon genomsyrar manligheten även om olika män förhåller sig till och ger uttryck för principerna på olika sätt (Priftis, 2014).

Tävlingsprincipen går ut på att vara bättre än andra män och stå i tillvarons centrum. Mannen ska eftersträva rikedom, status och anseende och konstant jämföra sig med andra män för att vinna. Autonomiprincipen handlar om att mannen ska vara oberoende, oberörd och klara sig själv, på gott och ont. Mannen ska vara en trygghet och någon att förlita sig på samtidigt som han ska bita ihop och inte visa egna känslor, varken svagheter eller tillgivenhet. Homofobiprincipen förklaras som att mannen drar tydliga gränser gentemot det kvinnliga genom att undvika attribut och egenskaper som förknippas med kvinnor. Eftersom femininitet stereotyp kopplas ihop med homosexualitet blir konsekvensen att den ”riktiga” mannen ska ta avstånd från kvinnliga karaktärsdrag för att ”bevisa” sin maskulinitet och sin heterosexualitet. Den fjärde aspekten av mansidealet, aggressionsprincipen, beskriver att mannen ska vara beredd att försvara och skydda, också genom våldsanvändning när det krävs. Priftis själv har lagt till en princip, lojalitetsprincipen, som han menar är central för att förstå mansidealet. Denna går

ut på att mannen har en plikt, ett högre värde att arbeta för, som han sätter framför allt annat. Denna plikt kan vara såväl familj, som nation (Priftis, 2014).

Marcus Herz, lektor i socialt arbete och Thomas Johansson, socialpsykolog, beskriver hur manlighet ofta kopplas ihop med rationalitet och emotionell inkompetens. Mäns svårigheter att utveckla intima relationer och kommunicera kring känslor är vanligt förekommande teman i såväl forskning som i vardagligt tal. Sociologen Nancy Chodorow har utvecklat en teori där hon avser att förklara det som ett flertal forskare har uppmärksammat; att det finns betydande skillnader i hur pojkar och flickor förhåller sig till kropp, känslor och relationer. Återkommande i forskning har varit att pojkar har svårt att hantera intima relationer och närhet men lätt att utveckla rationella och instrumentella förhållningssätt, medan flickor tvärtom har lättare för att utveckla och behålla sociala band men svårare att utveckla ett distanserat och objektivt förhållningssätt. Chodorow menar på att förklaringen ligger i att barn i heterosexuella kärnfamiljer växer upp och identifierar sig med föräldern av samma kön. Om modern är den primära vårdnadshavaren och fadern är familjeförsörjaren enligt klassiska normer skapas tydliga genusmönster hos barnen, där pojkar på ett annat sätt än flickor uppmuntras till självständighet. Detta påverkar hur de förhåller sig till sitt känsloliv (Herz och Johansson, 2011).

Det moderna faderskapet eller det nya faderskapet är två begrepp som pekar på de förändringar som vuxit fram dels i hur faderskap framställs, dels i hur fäder själv förhåller sig till sitt föräldraskap. Den omsorgsgivande fadern utmanar traditionella föreställningar om manlighet och faderns roll för barnens utveckling (Klinth och Johansson, 2010).

Herz och Johansson tar upp det aktiva faderskapet och emotionaliseringen av faderskapet som två exempel på förändringar. Det aktiva föräldraskapet är tätt sammankopplat med förändringar i samhället vad gäller ökade tendenser hos fäder att ta ut föräldraledighet. Emotionaliseringen handlar om att fäder i allt större utsträckning anses lika kapabla som mödrar att klara av alla delar av föräldraskapet, även sådant som kräver känslomässig tillgänglighet, intimitet och omvårdnad (Herz och Johansson, 2011).

En annan diskurs som började dyka upp i takt med att skilsmässor började bli vanligare var den om fäder som förfördelade. Fäder började framställas som missgynnade i förhållande till mödrar vad gällde vårdnaden och rätten till umgänge med barnet efter separationer. Såväl Folkhälsoinstitutets rapport *Frånvarande pappor* från 1991 och Socialstyrelsens rapport *Faderskap i skilda världar* från 1995 och regeringens tillsatta slutrapport från en "pappagrupp" från 1993 fokuserar dels på barns behov av en manlig förebild och dels på fäder som missgynnade i familjerättsliga processer. Rapporterna utmynnande i slutsatser om att manligt mentorskap och umgänge med äldre män i både fysiskt arbete och friluftsliv ger unga män en mer positiv manlighet. Roger Klinth, lektor i genusvetenskap och Thomas Johansson menar dock att fokuset på det komplementära föräldraskapet, det vill säga tanken om att både moderns femininitet och faderns maskulinitet behövs för barnet, tenderar snarare att reproducera än att utmana de traditionella föreställningarna om manligt och kvinnligt. Idén om komplementära föräldraroller är kopplade till traditionella föreställningar om manligt och kvinnligt vilket gör att ett sådant tankesätt upprätthåller könsmaktsordningen (Klinth och Johansson, 2010).

Priftis tar upp "papparättsliveristerna" som en grupp av mansrättsaktivister och beskriver att pappa-barngrupper liksom mansjourer har en stark misstro mot myndigheter utifrån en uppfattning om att vårdnadstvister alltid avgörs till moderns

fördel. Vidare hävdas det att fäder misstänkliggörs och förvägras sina barn samtidigt som de tvingas betala underhåll. Förklaringen enligt dessa ligger i att samhället är infiltrerat av "genusvansinne" och "manshat". Priftis själv menar att det visst är vanligast att barn bor hos mödrar efter separationer men förklaringen är en annan än den som papparättshaverister framhåller. Idén om kvinnan som den mer naturliga föräldern och ett samhälle där mödrar faktiskt tar det största ansvaret för barnen leder till att mödrar får en närmare relation till barnet. Utifrån detta är det inte konstigt att barn fortsätter att bo med modern, särskilt inte om barnperspektivet beaktas. Priftis beskriver hur papparättshaverister allt som oftast talar om sin rätt till barnet när det i själva verket ska handla om barnets rätt till sina föräldrar och det faktum att barnets boende ska avgöras av vart barnet mår och utvecklas bäst (Priftis, 2014).

Helene Brembeck, forskare i etnologi, skriver i sin bok *Inte bara mamma* om moderskapet som institution byggt på ett nätverk av ideologier, föreställningar och praktiker som kvinnor måste förhålla sig till. Brembeck identifierar utifrån sin intervjustudie, där hon pratat med 28 unga kvinnor med små barn, vissa föreställningar om den goda modern som är djupt inrotade i den samhälleliga diskursen och som också kvinnorna hon intervjuat förhåller sig till. Den första av dessa tre föreställningar handlar om den automatiska, medfödda moderskärleken som uppstår i samma sekund som barnet föds. Den andra föreställningen beskriver moderskapet som kvinnans primära identitet, det vill säga något som helt uppfyller henne. Den sista föreställningen skildrar modern som någon som alltid uppoffrar sig för andra och sätter sina egna behov sist (Brembeck, 1998).

Eriksson gör i sin avhandling en tolkning av föräldraskap där hon menar på att faders och mödrars föräldraskap konstrueras som olika saker, faderskap och moderskap. Hennes beskrivning av dessa konstruktioner är starkt kopplade till den könskomplementära synen på föräldraskap. Eriksson beskriver hur moderns huvudansvar tas för givet och hur mödrar själva gör kopplingar mellan att vara moder och vara barnets trygghet. Att vara en bra fader kan istället kopplas ihop med att fadern gör sådant som att läsa läxor och aktiviteter med barnen, vilket visar på ett känslomässigt engagemang men fortfarande som ett komplement till moderns huvudansvar. Det framhävs särskilt vad gäller våldsamma fäder där intervjuade familjerättssekreterare kan tala om att en fader som utövat våld mot modern och/eller barnet inte tillgodoser barnets behov av trygghet men ändå kan vara en bra fader i vissa avseende, till exempel genom att göra roliga saker med barnet under umgänge (Eriksson, 2003).

Moderskapet, som tidigare nämnts, kan också inkludera att tolka och förmedla barnets behov till fadern för att på så sätt underhålla relationen. Eriksson beskriver hur detta kan tolkas som att det i moderskapet faktiskt ingår att skapa faderskapet (Eriksson, 2003).

Moderskapet blir, genom de föreställningar som det förknippas med, normen för föräldraskap. Eriksson tar upp att moderskapet har en relationell karaktär, det vill säga att det goda moderskapet definieras i förhållande till barnets behov och rättigheter vilket i sin tur definieras i förhållande till mer abstrakta konstruktioner av barn och barndom. Genom att mödrar får axla det övergripande ansvaret för att tillgodose barnets individuella behov och rättigheter utifrån föreställningar om hur den goda barndomen ska se ut blir moderskapet utgångspunkten för det goda föräldraskapet (Eriksson, 2003).

Petersson skriver om hur socialtjänsten bedömer föräldrars omsorg i barnavårdsärenden. Petersson beskriver att den forskning som finns kring

barnvårdsärenden har pekat på skillnader mellan hur fäder och mödrar bedöms. Mödrar granskas mer ingående och andra krav ställs på deras föräldraskap, samtidigt som fäder tenderar att vara osynliga i utredningarna. Petersson framhåller att det är bland annat kopplingen mellan omsorg och moderskap som gör att ansvaret för omsorgssvikt oundvikligen hamnar på mödrar när en sådan diskussion förs i till exempel en utredning. En annan orsak till att utredningar koncentreras på moderskap har att göra med att det i praktiken faktiskt är mödrar som har huvudansvaret för barnen men också att den psykologiska kunskapsbas som socialtjänsten använder sig av främst är inriktad på relationen mellan moder och barn (Petersson, 2006).

Trots att föreställningar om modern som förvärvsarbetande och fadern som omsorgsgivande började uppstå och allt mer ses som normen, fortsatte den traditionella synen på mödrar och fäder som innehavare av olika egenskaper. Sociologen Beverly Skeggs skriver hur den omvårdande personligheten kopplas till femininitet och moderskap på ett sätt som gör att kvinnor som omsorgsgivande ses som naturligt. Karaktärsdrag som typiskt konstituerar en omvårdande personlighet är bland annat kärleksfull, omtänksam, förstående, varm, pålitlig, medkännande, mild, osjälvisk, tålmodig, ömsint, ren och prydlig. Att dessa karaktärsdrag förknippas med omsorg bidrar till en sammanblandning mellan att göra och att vara där omvårdnad inte kan utföras utan att vara omvårdande. För att vara omvårdande behöver man inneha ovan uppräknade personlighetsdrag. Eftersom dessa förknippas med moderskapet och moderns huvudansvar för omsorg blir det också normen för hur en god moder ska vara. En annan aspekt på omvårdnad är den som har att göra med intuition och antagandet om att kvinnan, instinktivt och genom erfarenhet, innehar omsorgsgivandeattribut. Omsorgen kopplas genom detta till känslor och kvinnans naturliga disposition att vårda (Skeggs, 1998).

4. TEORI

För att förstå och kunna förhålla sig till hur diskurser om genus skapas och återskapas i utredningar om vårdnad, boende och umgänge är det väsentligt att definiera begrepp som används inom genusforskningen. I förevarande kapitel avser vi därför att presentera betydelsefulla begrepp inom genusforskningen och hur teorier om dessa växt fram vilka vi ser som användbara för att besvara våra frågeställningar. Detta presenteras i första delen *genus – kön*. Vi har också valt att lyfta *arbetsdelning och konstruktionen av könsidentitet*, som är ett relevant synsätt i förhållande till genus och föräldraskap. En förståelse för dessa begrepp och synsätt ger en teoretisk bakgrund och verktyg för att förstå och analysera vårt empiriska material. Vi använder oss således av en begreppsram snarare än en specifik teori då detta bättre lämpar sig utifrån uppsatsens syfte och frågeställningar.

4.1 Genus – kön

Genus och kön är två begrepp som, enligt Raewyn Connell och Rebecca Pearse, forskare i sociologi, tas för givna i vardagslivet. De menar att begreppen, och framförallt förhållandet mellan begreppen, följer en mer komplex verklighet. Kön används framförallt för att beskriva biologiska skillnader mellan kvinnor och män, medan genus som begrepp introducerades för att sätta namn på könsidentiteter som socialt och kulturellt konstruerade. Filosofen Simone de Beauvoir beskriver konstruerandet av könsidentitet som att man inte föds till kvinna, utan man blir det. Att vara man eller kvinna blir med denna utgångspunkt inget förutbestämt tillstånd, utan något man blir under aktiv konstruktion (Connell och Pearse, 2015).

I Sverige var det Yvonne Hirdman, professor i genushistoria, som introducerade ordet genus. I en rapport till *Maktutredningen*, kallad *Genussystemet – Teoretiska funderingar kring kvinnors sociala underordning*, skriver hon: "Jag föreslår att vi med genus sätter namn på den allt mer komplicerade kunskap vi har av 'manligt' och 'kvinnligt', vår allt större förståelse av hur manligt och kvinnligt 'görs'." (Hirdman, 1988, s. 6).

Att män och kvinnor tillskrivs olika egenskaper utifrån normer och föreställningar är tätt förknippat med olika maktstrukturer (Dahl, 2016). Utifrån socialt konstruerade uppfattningar om kvinnligt och manligt ordnas tankevärlden i dualismer där det som förknippas med det manliga värderas högre och utgör normen. Det konstrueras utifrån detta en maktordning som kräver att skillnader upprätthålls och poängteras och där kvinna, kvinnligt och feminint underordnas (Connell och Pearse, 2015).

Ett sätt att beskriva maktordningen är utifrån Hirdmans begrepp genussystem. Begreppet bygger på två principer, dels isärhållandet av manligt och kvinnligt, dels en hierarki där det manliga är överordnat det kvinnliga. Könen hålls isär genom skilda aktivitets-sfärer och genom att tillskrivas olika egenskaper. Enligt Hirdman upprättas ett genuskontrakt som bygger på idealtyper av man och kvinna. Ur kontraktet skapas förväntningar för hur kvinnor och män ska bete sig vilket bekräftas av rådande normer och upprätthålls när könen interagerar med varandra. Interaktionen liknas vid ett rollspel som alla skrivit under på att delta i och som innehåller förväntade regler, skyldigheter, ansvar och egenskaper för båda könen (Hirdman, 1988).

Genus är således tätt ihopkopplat med normer, föreställningar, uttryck och egenskaper som tillskrivs de biologiska könen. I motsats till detta används

begreppet kön ofta som ett sätt att få skillnader, i form av feminina och maskulina karaktärsdrag, att framstå som naturliga och självklara istället för konstruerade (Dahl, 2016). Beskrivningar av genus tar ofta avstamp i dikotomier, det vill säga skillnader och motsatspar. Kvinnligt och manligt tilldelas olika egenskaper och placeras i olika fält och kulturella rum, såsom privat respektive offentligt utifrån de egenskaper som förknippas med respektive kön (Connell och Pearse, 2015).

Connell och Pearse argumenterar emot en definition av genus som grundar sig i skillnader och menar att man ska lägga tonvikt på relationer istället för skillnader. Connell och Pearse menar dock att människor själva intar en plats i genusordningen genom sitt vardagliga uppträdande och genom att konstruera sig själva som maskulina eller feminina. Ändå finns det män och kvinnor som utmanar denna ordning, ordningen som bygger på ideologin om att en grundläggande, biologisk natur bestämmer både vårt privatliv och vårt offentliga liv (Connell och Pearse, 2015).

Connell och Pearse menar vidare att genuskillnader, som bygger på just skillnader, är så vanliga och välkända i samhället att de kan tyckas tillhöra naturens ordning och skandal väcks när någon inte följer dem. Den ansträngning som görs för att bevara en biologiskt underbyggd uppdelning mellan vad som entydigt är manligt och kvinnligt är, enligt Connell och Pearse, i sig ett starkt bevis på att gränserna inte är så tydliga. En definition som bygger på skillnader menar Connell och Pearse skulle innebära att där vi inte ser någon skillnad, ser vi inget genus. Homosexualitet kan vara ett fall där vi inte ser någon skillnad på genus, då det bygger på genuslikhet. En definition som bygger på dikotomi utesluter skillnader kvinnor emellan och män emellan utifrån genusbegreppet. Ändå finns det sådana skillnader som kan ha betydelse för relationen mellan kvinnor och män (Connell och Pearse, 2015).

Utifrån Connells och Pearses synsätt handlar genus snarare om de sociala relationer inom vilka individer och grupper agerar. Detta perspektiv gör att skillnader mellan kvinnor och kvinnor samt mellan män och män samt processer utanför den enskilda individen lättare kan beaktas. Deras syn på bredare mönster i sociala relationer skapar enligt den sociala teorin "strukturer", vilket innebär att genus bör betraktas som en social struktur. Genus är då inte längre ett uttryck för biologi eller en fast dikotomi, utan är snarare mönster i våra sociala sammanhang och som styr våra dagliga aktiviteter och praktiker. Connell och Pearse menar dock att genus är en speciell typ av social struktur eftersom den har ett särskilt förhållande till människokroppen, det vill säga de biologiska skillnaderna mellan manliga och kvinnliga kroppar (Connell och Pearse, 2015).

Connell har formulerat en teori om hegemonisk maskulinitet där hon definierar mansideal, det vill säga den norm och de ideal som förknippas med den som anses vara "tillräckligt manligt". Connell beskriver hur den sanna maskuliniteten förväntas utgå från mannens kropp, som antingen driver eller begränsar honom. Mannens kropp uppfattas vara drivande i förhållande till mannens aggressivitet och sexualitet vilket visar sig i föreställningar om att män av naturen är mer aggressiva än kvinnor och att våldtäkt har att göra med att män inte kan kontrollera sin lust. Samtidigt ses mannens kropp som begränsad i förhållande till kvinnans vad gäller sådant som att ta hand om spädbarn (Connell, 2008). Kvinnans kropp, å andra sidan, är tätt förknippat med det som biologiskt särskiljer henne, nämligen förmågan att föda barn. Enligt Hirdman är det också fokuset på kvinnans biologi som gjort att

kvinnans sociala underordning legitimerats. Hemmet är hennes naturliga plats eftersom hon också är den vars kropp föder och ammar barnet (Hirdman, 2003).

Just barnafödandet hos kvinnan har under lång tid varit något som tagits för givet. När barnafödandet under senaste tiden har minskat har det kommit att bli ett debattämne i både politiska och ekonomiska sammanhang. Lena Gemzöe, docent i genusvetenskap, menar att det i sådana debatter visar sig att det är just kvinnor som görs ansvariga för reproduktionen. I jämställdhetsdebatten höjs samtidigt röster som framhäver att det mestadels är mödrar som behöver hantera konflikten mellan yrkesliv och reproduktion (Gemzöe, 2014).

4.2 Arbetsdelning och konstruktionen av könsidentitet

Den norska sociologen Oystein Holter menar, liksom Parsons teori om värdesystem, att klyftan mellan den ekonomiska sfären och den privata sfären utgör den strukturella basen för den moderna västerländska genusordningen. Klyftan grundar sig i att den ekonomiska sfären definieras kulturellt som en mansvärld medan den privata sfären definieras som en kvinnovärld (Connell och Pearse, 2015). Den offentliga sfären domineras av produktion, i form av arbetsliv, politik och rättssystem. I den privata sfären ingår reproduktion, det vill säga sådant som hemarbete, omvårdnad om barn och sexualitet (Gemzöe, 2014).

Gemzöe beskriver hur den maktordning mellan könen som finns i dagens Sverige genomsyrar alla aspekter av samhället. Hierarkin mellan kvinnor och män återfinns i politik, ekonomi och familjesfär och underbyggs utifrån föreställningar om vad som är kvinnligt och manligt. Vid en närmare titt på den privata sfären, noterar Gemzöe, att kvinnor tenderar att förknippas med egenskaper som omvårdande, känslolagade och relationsinriktade vilket lämpar sig för sådant som hushållsarbete och barnomsorg (Gemzöe, 2014).

Med feminismen framhävs en typ av social ordning som underbygger genuskonstruktionernas dualism, nämligen arbetsdelningen mellan könen. Det svenska arbetslivets könssegregering är en del av denna sociala ordning. Arbetsdelning verkar dock, enligt Gemzöe, förekomma i alla typer av samhällen, och inte bara det svenska. Detta har länge varit ett intresseområde för feminister då en näst intill universell struktur som ordnar könen i förhållande till varandra antas kunna säga något om kvinnors underordnade position (Gemzöe, 2014).

Den franske antropologen Claude Lévi-Strauss teori om ämnet innebär att det är arbetsdelningen i sig som är relevant och inte hur den tar form, eftersom uppgifterna som tilldelas könen kan variera i så stor utsträckning. Enligt honom kan inte heller de biologiska skillnaderna mellan könen förklara denna arbetsdelning då en uppgift i ett samhälle anses vara männens, medan det i ett annat samhälle anses vara kvinnans. I sin teori lyfter han dock fram att när en viss uppgift tillskrivs det ena könet, blir det samtidigt förbjudet för det andra könet att utföra uppgiften. Således skapas ett ömsesidigt beroende mellan könen, vilket kan komma till uttryck i familjer som består av en man och en kvinna. Lévi-Strauss menar alltså att det inte finns några "naturliga" skäl till arbetsdelningen, utan det är snarare kulturens sätt att "göra" könen olika så att de ska bli beroende av varandra (Gemzöe, 2014).

Antropologen Gayle Rubin lyfter fram en feministisk synvinkel i Lévi-Strauss teori om arbetsdelningen. Hon menar att teorin om arbetsdelning, liksom den feministiska teorin, anser att kön är något kulturellt konstruerat och innefattar en syn på familjen som inte tar någon aspekt för given som naturlig. Däremot kan arbetsdelningen

förstärka skillnaderna mellan de biologiska könen och förbjuda likheter dem emellan (Gemzöe, 2014).

Rubin menar också att Lévi-Strauss teori indirekt säger att heterosexualitet är en kulturell skapelse. Således blir genus inte bara en identifikation med det egna könet, utan för även med sig att det sexuella begäret riktas mot det andra könet. Därmed anser hon att arbetsdelningen innefattar båda aspekterna av genus, det vill säga att den separerar könen och skapar dem som heterosexuella män och kvinnor som är beroende av varandra (Gemzöe, 2014).

Språket är, enligt Connell och Pearse, också en del i konstruktionen av genuskillnader. Inom vissa språk använder man sig av genus framför ord, både objekt, begrepp och sinnestillstånd. Även språk som relativt fria från genus, till exempel engelska, använder sig ändå av hon eller han vid benämning av vissa saker. Språket är således en viktig aspekt av genus, men det anses, enligt Connell och Pearse, inte vara ett heltäckande sätt att förstå genus. De menar vidare att mycket beror på hur ett språk används, inte bara på dess grammatik. Språk som är relativt genusfria kan enligt deras mening ändå användas för att benämna genuspositioner. Vissa ord eller tonfall kan anses höra till män eller kvinnor, eller uttrycka talarens maskulinitet eller femininitet. Connell och Pearse menar således att språk inte bara är ord, utan något som innefattar mycket mer eftersom det är genom språket vi konstruerar vår verklighet (Connell och Pearse, 2015).

5. METOD

I följande kapitel redogörs våra metodologiska överväganden. Inledningsvis tas den *metodologiska ansatsen upp*, därefter behandlas *Faircloughs kritiska diskursanalys* och *Faircloughs tre-dimensionella modell*. I nästkommande del redogörs för *förförståelse och reflexivitet*. I kapitlets fjärde del beskrivs studiens *tillvägagångssätt* och i dess femte del *etiska överväganden*. Detta kapitel kommer även redogöra för *urval och källkritisk ansats*.

5.1 Metodologisk ansats

För att besvara frågeställningarna i denna studie har vi valt att använda oss av en kvalitativ metod. Vi har valt en kvalitativ metod då syftet med studien är att skapa en förståelse snarare än en förklaring. En kvalitativ metod förefaller också fungera bra när syftet är att undersöka och beskriva ett visst fenomen på djupet genom att skapa en begreppsmässig struktur och tolka fenomenet utifrån dess sammanhang. Att man i kvalitativa studier undersöker ett begränsat material behöver inte utgöra en nackdel. Även om resultatet av kvalitativa studier inte kan generaliseras i samma utsträckning som vid kvantitativa studier, kan det faktum att ett visst fenomen förekommer överhuvudtaget ändå tillföra något intressant (Bryman, 2011).

5.2 Faircloughs kritiska diskursanalys

Diskursanalys är en form av språkstudie där man tittar på diskurser, det vill säga hur människor talar om och förstår världen. Innebörden av att göra en diskursanalys kan variera mellan olika företrädare vilket gör att det finns flera olika metoder inom diskursanalysen, bland annat det poststrukturalistiska, det anglosaxiska och den kritiska diskursanalysen. En gemensam nämnare för diskursanalysen som metod är att det handlar om systematiska studier av diskurser, men även dess intresse för maktförhållanden (Winther Jorgensen och Phillips, 2000).

Den kritiska diskursanalysen är bred, vilket innebär att det finns olika riktningar. Mot bakgrund av vårt syfte att undersöka hur diskurser om genus och föräldraskap skapas och återskapas i familjerättsliga utredningar har vi valt att använda oss av Norman Faircloughs, professor i lingvistik, kritiska diskursanalys. Faircloughs riktning anses vara mest framträdande utifrån den kritiska diskursanalysens övergripande syfte, nämligen att studera förhållandet mellan diskurser och sociala strukturer. Den kritiska diskursanalysen ses generellt sett inte som en egen metod, utan snarare som en typ av angreppssätt som tar särskild fasta på relationen mellan språk och makt (Winther Jorgensen och Phillips, 2000).

Faircloughs kritiska diskursanalys vilar på en socialkonstruktivistisk grundtanke, det vill säga att samhället ses som en social konstruktion skapad genom människors interaktion. Det handlar framförallt om det sätt människor talar om och förstår världen och hur vi speglar och skapar en världsbild genom just språket. Fördelen med Faircloughs kritiska diskursanalys är alltså att den går på djupet i analysen av språket samtidigt som den ser språket som skapare och upprätthållare av verklighetskonstruktioner. Detta innebär med andra ord att diskurser inte enbart påverkar samhället utan även påverkas av samhället (Winther Jorgensen och Phillips, 2000).

5.2.1 Faircloughs tre-dimensionella modell

Fairclough har tagit fram en tredimensionell modell, vilken är en analytisk ram som kan användas i empirisk forskning om kommunikation och samhälle. Varje fall av språkbruk är en kommunikativ händelse som, enligt Fairclough, har tre dimensioner; den är en text, den är en diskursiv praktik och den är en social praktik. Texten analyseras genom att titta på hur diskurser, i detta fall föreställningar om genus, skapar identiteter och grupper. När man analyserar den diskursiva praktiken läggs vikt vid intertextualiteten, vilket handlar om hur texten är producerad, vilka andra texter den bygger på, samt hur den konsumeras. Enligt Fairclough analyserar man här relationerna mellan de grupper som ingår i diskursen. Den sociala praktiken avser omvärlden och dess innehåll av makt, ideologi, politik och föreställningar och i analysen av denna fokuserar man på diskurser i relation till den omvärld vi lever i (Fairclough, 1993).

I vår uppsats består texten av familjerättsliga utredningar om vårdnad, boende och umgänge och vårt fokus kommer i enlighet med Faircloughs kritiska diskursanalys ligga på hur föreställningar om genus skapar grupper och identiteter. Den diskursiva praktiken motsvarar familjerätten och här kommer vårt fokus vara att förhålla oss till de andra diskurser och texter verksamheten bygger på. Den sociala praktiken, det vill säga samhället, kommer vi förhålla oss till under hela uppsatsens gång då dess innehåll av föreställningar kring genus är ständigt närvarande.

För att kunna följa denna analytiska ram har Fairclough tagit fram två verktyg, transitivitet och modalitet. När man analyserar transitivitet undersöker man hur händelser och processer förbinds eller inte förbinds med subjekt och objekt, det vill säga vem är det som säger vad. Modalitet handlar om graden av talarens instämmande i en sats, vilket innebär hur påstående läggs fram som till exempel en bestämd sanning eller en mindre grad av säkerhet hos den som säger det (Fairclough, 1993). I vår uppsats kommer vi att använda oss av transitivitet främst genom att granska vad föräldrarna, eller andra som innefattas av utredningen, säger om föräldraskapet. Modalitet kommer i vår uppsats användas genom att vi undersöker vilka ord och begrepp som används och hur vi tolkar de som instämmande i en rådande diskurs eller ej.

Det är, enligt Fairclough, i analysen av förhållandet mellan den diskursiva praktiken och den bredare sociala praktiken som studiens slutsatser framgår eftersom det är här man kan se eventuella förändringar och konsekvenser. Det kan till exempel visa sig om den diskursiva praktiken reproducerar diskursordningen och därmed bidrar till att upprätthålla den, eller om den omvandlas och skapar motdiskurser (Winther Jorgenson och Phillips, 2000). I uppsatsen kommer vi att analysera förhållandet mellan den diskursiva praktiken och den sociala praktiken i kapitel 6.5 *Barnets bästa*, men tyngdpunkten i den övriga analysen kommer ligga på texten och den sociala praktiken.

Frågorna som ställs i en studie kan, enligt Fairclough själv, inte endast besvaras genom den diskursiva analysen, vilket därför gör det nödvändigt att ställa det i relation till en teori (Winther Jorgenson och Phillips, 2000). I vår uppsats använder vi oss därför av teoretiska begrepp inom genusforskning som teoriram.

5.3 Förförståelse och reflexivitet

Vi, som uppsatsförfattare, är med tanke på den utbildningen inom socialt arbete som vi läser, inte några vita ark. En av uppsatsförfattarna har dessutom erfarenhet av arbetet med utredningar av vårdnad, boende och umgänge inom familjerätten. Det är visserligen också delvis utifrån denna kunskap och erfarenhet som intresset

för ämnet och viljan att få en fördjupad förståelse väcktes. Erfarenhet från arbetet med familjerätt kan bidra till att insamling samt studiet av det empiriska materialet underlättas då det finns en förförståelse för utredningsprocessen samt familjerättsliga begrepp. Det kan däremot även göra att utredningarna granskas utifrån ett visst perspektiv, vilken kommer från den kunskap och föreställning om hur en utredning ska se ut som uppsatsförfattaren redan innehar.

Det kan, enligt professor i sociologi Patrik Aspers, vara till fördel att forskaren har med sig sin tidigare erfarenhet i forskningsprocessen, men det kan även vara en nackdel genom att forskaren riskerar att missa aspekter eftersom hen ser det från ett vardagsperspektiv och inte genom de vetenskapliga glasögonen. Med Aspers i bakgrunden kan vi konstatera att huruvida bekant forskaren är med fältet kan komma att påverka forskningsprocessen och det är således viktigt att vara medveten om sin förförståelse (Aspers, 2011).

Eftersom vi haft olika utgångspunkter när vi gått in i denna studie har vi till en början valt att läsa utredningarna var för sig. När vi läst utredningarna har vi dock haft med oss viss förkunskap kring genusteorier och tidigare forskning kring genusföreställningar, familjen, föräldraskap, maskulinitet, femininitet etcetera som gjort att vi granskat det empiriska materialet utifrån vissa perspektiv. Om vi däremot haft andra förkunskaper med oss när vi granskat utredningarna hade vi förmodligen sett materialet utifrån ett annat perspektiv. Kerstin Gunnemark, professor i etnologi, menar dock att en text inte endast skapas av författarens utgångspunkter, utan även får mening via de tolkningsramar läsaren har med sig (Gunnemark, 2011).

Det kan således konstateras att vi som uppsatsförfattare hade både en förförståelse och en viss kunskap kring ämnet med oss när vi har granskat det empiriska materialet och genomfört vår analys.

5.4 Tillvägagångssätt

Uppkomsten av denna studie grundade sig från början i vårt intresse för hur utredningar om vårdnad, boende och umgänge utförs. Under förarbetet diskuterade vi olika infallsvinklar som grund för att studera dessa utredningar då debatten om genusperspektivet väckte vårt intresse. Vi tog reda på möjligheten att begära ut utredningar om vårdnad, boende och umgänge som utförts av familjerättssekreterare utifrån de lagar och regler som gäller för dessa handlingar.

Därefter tog vi kontakt med en tingsrätt för att begära ut ett visst antal utredningar. I kontakten med tingsrätten blev vi underrättade om att det krävs specifika målnummer för att få ut handlingar. Genom att tingsrätten tillhandahöll en lista på vårdnadstvister avgjorda under en begränsad tid under år 2017 kunde vi identifiera målnummer. Utifrån dessa kunde vi sedan begära in dagboksblad för varje mål, vilket är en lista på händelser och aktbilagor i ärendet. Här identifierades de mål där tingsrätten förordnat en socialnämnd att genomföra en utredning och där utredning sedan inkommit. Där utredning inkommit identifierade vi vilken aktbilaga den utgjorde för att sedan begära ut denna från tingsrätten (Sveriges Domstolar, 2017).

När utredningarna kom oss tillhanda började vi med att avidentifiera dem. Vi läste igenom utredningarna i sin helhet, men fokuserade därefter på de delar där det görs beskrivningar av föräldrarna. Dessa återfinns framförallt där föräldrarna beskriver föräldraskapet hos sig själv och den andre föräldern, i sammanfattning av referenssamtal med förskola eller skola samt i utredarens analys och bedömning. Vi letade efter ord och uttryck som är av beskrivande karaktär och färgmarkerade

dessa utifrån vilken av föräldrarna det handlade om. Under processen kunde vi se återkommande beskrivningar av modern, fadern och barnets bästa. Vi tog sedan ut citat som var representativa för de olika diskursiva teman som vi därefter analyserade i förhållande till den tidigare forskning och de teoretiska begrepp vi tagit fram i uppsatsen.

5.5 Etiska överväganden

I Sverige har vi en så kallad offentlighetsprincip som innebär att handlingar hos myndigheter, som till exempel tingsrätten, ska vara tillgängliga för allmänheten (SFS 1949:105). Handlingar som är inkomna, upprättade eller förvarade hos tingsrätten är offentliga. Detta innebär i sin tur att vem som helst har rätt att få läsa dem och även få en kopia av dem. Det finns dock undantag från denna princip då en specifik handling kan omfattas av sekretess, vilket innebär att tingsrätten inte får lämna ut den (SFS 2009:400). Tingsrätten genomför därför en sekretessprövning för varje enskilt fall vid begäran av handlingar (Sveriges Domstolar, 2017).

Trots att det empiriska materialet i denna studie är offentliga handlingar är det viktigt att ta hänsyn till och göra etiska överväganden. Vetenskapsrådet tar upp anonymisering samt konfidentialitet som två viktiga begrepp att ta hänsyn till i sina etiska överväganden. Anonymisering innebär att personuppgifter tas bort från materialet så att det blir praktiskt omöjligt att kunna koppla materialet till en bestämd individ. Däremot är nackdelen med anonymisering att det blir svårt att kontrollera forskarnas material vilket innebär att en hel grupp skulle kunna stigmatiseras eller diskrimineras, trots att enskilda personuppgifter inte kan identifieras. Konfidentialitet handlar om en allmän förpliktelse att inte sprida uppgifter, det vill säga att man som forskare har ett ansvar för att skydda individernas personuppgifter genom att obehöriga inte får ta del av dessa (Vetenskapsrådet, 2017).

Som tidigare nämnt är det endast de handlingar som omfattas av sekretess som inte kan utlämnas, övriga handlingar kan utlämnas till den som begär det och handlingen är då inte avidentifierad. För att uppnå största möjliga anonymisering och konfidentialitet har vi därför avidentifierat handlingarna direkt då de kommit oss tillhanda och förvarat dem säkert så att ingen utomstående har kunnat ta del av dem. I de citat vi använder i vår uppsats benämns därmed inga namn. Vi nämner inte heller vilken tingsrätt vi begärt ut utredningar från för att det inte ska vara möjligt att ta reda på vilka kommuner som utredningarna kommer ifrån.

När man som forskare använder sig av empiriskt material som innehåller personuppgifter eller är sekretessbelagda kan det, utöver ovannämnda hänsynstaganden, krävas att studien etikprövas hos regionala etiknämnden enligt lagen (2003:460) om etikprövning av forskning som avser människor. Enligt 2 § i denna lag framgår dock att sådant arbete som utförs inom ramen för högskoleutbildning på grundnivå inte omfattas av lagen (SFS 2003:460). Med anledning av ovanstående behöver uppsatsen därmed inte etikprövas enligt Malmö Universitets riktlinjer.

5.6 Urval

Vi har begärt ut utredningar från en tingsrätt (se 5.4 Tillvägagångssätt). Listan på vårdnadstvister som tillhandahölls av denna tingsrätt innehöll 87 avgjorda mål inom en viss tidsram under år 2017. Av dessa kunde vi utläsa att ett antal mål rörde tvister mellan vårdnadshavare och socialnämnd, det vill säga inte familjerättsliga tvister

mellan två föräldrar. Dessa tvistemål valdes således bort. Resterande mål begärdes ut i tre omgångar.

En första omgång började med att dagboksblad i 15 stycken mål begärdes in. Efter en genomgång av dessa kunde endast ett mål identifierats där en utredning inkommit. Orsaker till att utredning inte alltid inkommer kan vara att föräldrarna skriver avtal eller överenskommelser vilket gör att tingsrätten återkallar förordnande om utredning eller att målet avskrivs på grund av till exempel domstolstillhörighet (Sjösten, 2009). Vi upprepade därför processen, där vi i omgång två och tre begärde in dagboksblad från 15 respektive 14 mål. Här var antalet ärenden där utredning inkommit större, nio respektive sju utredningar. Alla identifierade utredningar begärdes därefter in. Totalt 17 utredningar har således inhämtats.

Efter en genomgång av de 17 utredningarna föll fem utredningar bort. Bortfallet grundade sig dels i att dessa utredningar inte innefattade sådana beskrivningar som vi letade efter utifrån vårt syfte och våra frågeställningar och dels i att teoretisk mättnad hade uppnåtts med de återstående tolv utredningarna (Bryman, 2011).

5.7 Källkritisk ansats

Dokumentet vi har tagit del av består av sekundärdata, vilket är redan existerande data som samlats in och bearbetats av familjerättssekreterare. Denna sekundärdata, familjerättsliga utredningar om vårdnad, boende och umgänge, lämpar sig väl att använda utifrån vårt syfte, det vill säga diskurser om genus skapas och återskapas i sådana utredningar.

I sekundärdata kan man skilja på förstahandskälla och andrahandskälla. Förstahandskälla är det material som författaren själv producerat och nedtecknat, vilket i vårt material utgörs av utredarens egna observationer och bedömningar. Andrahandskälla är istället det material som inhämtats av andra och som redovisas av författaren, i vårt fall faderns, moderns, barnets och referenspersonens uppgifter och beskrivningar. Informationen i familjerättsliga utredningar består till stor del av andrahandskällor, det vill säga utredarens sammanfattningar av de samtal som hållits med parterna (Jacobsen, 2012). När sekundärdata används är det av vikt att tänka på att dokumentet producerats för andra ändamål än studiens syfte (Denscombe, 2014).

En familjerättslig utredning är en slutprodukt av en längre utredningsprocess. En väsentlig del av utredningsarbete handlar om att ta ställning till vilken information som är relevant i förhållande till utredningens syfte, att ge ett förslag till beslut utifrån det utredda barnets bästa (Socialstyrelsen, 2012). Allt som har föregått den slutgiltiga produkten kan inte finnas med i utredningen vilket gör att det finns en risk att viktig information, tankar och resonemang går förlorade. Detta är värt att notera och att ha i bakhuvudet när man studerar denna typ av empiriskt material.

Det är också av vikt att ta med sig att utredningarna har producerats i en viss kontext, i detta fall inom familjerätten, som har sin utgångspunkt i bland annat olika lagtexter och riktlinjer. Denna aspekt förhåller sig även till Faircloughs kritiska diskursanalys genom hans diskussion kring den diskursiva praktiken, som är den kontext textmaterialet produceras i, och dess påverkan på utformningen av texten (Winther Jorgenson och Phillips, 2000). Denna diskursiva praktik diskuteras vidare i analyskapitlet utifrån hur diskursen kring barnets bästa skapas och upprätthålls inom familjerätten.

Vi kan inte heller uttala oss om vad i texten som är sant eller inte och hur det speglar en sann verklighet, utan vi tolkar det som sägs i texten. Huruvida våra tolkningar är tillförlitliga kan snarare styrkas genom att de slutsatser vi har kommit fram till kan kopplas till slutsatserna i den forskning och de teorier vi har använt oss av i studien (Jacobsen, 2012).

En annan aspekt av tillförlitlighet kan vara huruvida studien är generaliserbar, vilket kan vara svårt inom den kvalitativa forskningen, särskilt när man studerar sociala förhållanden. Inom kvalitativ forskning brukar man därför snarare tala om överförbarhet, vilket handlar om att överväga hur slutsatserna skulle kunna överföras till andra fall, istället för att undersöka sannolikheten i att de återfinns i andra fall (Denscombe, 2014).

6. RESULTAT OCH ANALYS

I följande kapitel kommer vi att presentera de diskursiva teman vi har identifierat vid granskning av det empiriska materialet utifrån det syfte och de frågeställningar som låg till grund för uppsatsen. Vi beskriver dessa diskursiva teman med exempel från utredningarna och gör kopplingar till den tidigare forskning som har presenterats samt den teoretiska begreppsram som vi har valt. Det är värt att notera är att vi endast har benämnt könet på barnet i de fall det är relevant för vår analys, i andra fall inte. Inledningsvis analyseras diskursen om *passiva fäder – ansvarsfulla kvinnor*, därefter analyseras *mödrar som saboterar och undanhåller barnen* och sedan *arbetsdelning*. Kapitlet kommer även att analysera diskursen om *värderingar och identifikation* och *barnets bästa*.

6.1 Passiva fäder – ansvarsfulla kvinnor

Ett diskursivt tema som vi uppmärksammade när vi granskade utredningarna handlade om fäders passivitet och kvinnors ansvarsfullhet. Fäder beskrivs, i de utredningar vi har granskat, ofta som passiva i både omvårdnadsaspekten och vad gäller barnens skolgång, medan kvinnor kopplas samman med diskurser om ansvarsfullhet. I det första exemplet kan vi också se en viss diskrepans mellan hur föräldrar talar om ansvarsfördelning och hur det faktiskt ser ut.

“Fadern tycker att båda föräldrarna har ansvar... Enligt modern tog fadern aldrig del av ansvar för barnet, såsom kontakt med BVC eller annan läkarvård. Han hjälpte bara ibland till att hämta eller lämna på dagis... Fadern har inte tänkt så mycket på att han själv kan ta initiativ till kontakt med hälsovården. Dock tänker han att modern inte ensam måste klara att ta hela ansvaret.” Utredning 11

Bäck-Wiklunds och Bergstens (2012) forskning visade att glappet mellan ord och handlingar resulterar i att det upprätthålls en skillnad i vilka uppgifter respektive förälder tar ansvar för och i vilken utsträckning. Den forskning som finns om moderskapet som tätt sammankopplat med ansvar och faderskapet som ett mer komplementärt föräldraskap blir således tydligt i sättet som föräldrarna i ovanstående utredning uttrycker sig på. Fadern anser inte att modern ska ha allt ansvar men har samtidigt inte, enligt modern, i praktiken varit delaktig i någon större utsträckning. I detta fall är det inte bara modern som beskriver faderns passivitet utan även fadern erkänner och i viss mån reflekterar kring att han inte har varit så aktiv som han kunnat vara.

“Fadern tänker att han kanske varit lite för passiv tidigare i ansvaret om barnet, dvs han har tillåtit modern att ta eget ansvar. Kanske tycker hon att han varit för lite engagerad.” Utredning 11

Vi kan således utläsa att det kan finnas en medvetenhet hos individen om hur ansvaret borde fördelas. Möjligen kan det vara så att normen om det gemensamma ansvaret i den separerade kärnfamiljen och det politiska idealet om mer aktiva fäder, i likhet med Erikssons (2003) resonemang, inte har fått utslag i praktiken i den utsträckning som lagstiftaren önskar. Samtidigt visar ovanstående citat på en förälder som har insikt i att det kan vara så att han inte har tagit tillräckligt med ansvar. Nedanstående citat ger dock en annan bild.

“Fadern tar inget eget ansvar för att ta reda på hur det går för barnet i skolan, han tycker att modern ska hålla honom informerad men att hon gör det dåligt. Fadern förväntar sig av modern att hon förbereder barnet för olika aktiviteter som han hittar på.” Utredning 12

Till skillnad från det första citatet anser fadern i ovanstående citat att det faktiskt är moderns ansvar att förse honom med adekvat information och förbereda barnet för umgänge. Även om konsekvenserna blir densamma i de två familjerna, att modern verkar ha tagit mer ansvar, visar citaten på markanta skillnader i hur fäderna förhåller sig till detta. Medan den första fadern reflekterar kring att hans passivitet kan utgöra en brist, vidhåller den andra fadern att det är moderns ansvar och ser således inget negativt i sin passivitet. Detta kan tolkas som att fadern genom sitt agerade godtar och förespråkar det komplementära föräldraskapet.

Extra tydligt blir faderns synsätt genom att han samtidigt kritiserar hur modern tar sitt ansvar och genom de förväntningar han har på att modern ska förbereda barnet för aktiviteter som han ska göra med barnet under umgänge. Såväl Smart (1999) som Eriksson (2003) framhäver att det finns en tendens att fäder förlitar sig på mödrar vad gäller relationen till barnet efter separationen vilket illustreras tydligt ovan. Samtidigt skriver Smart (1999) att det riskerar att bli problematiskt efter separationer när fäder inte längre kan förhålla sig lika passiva om de också vill vara boendeförälder eller ha omfattande umgänge med barnet. Intressant nog är en av utredningens huvudfrågor det faktum att umgänge med fadern inte har ägt rum på fem månader. Föräldrarnas åsikter går isär om varför. Moderns upplevelse är att det är på henne allt ansvar har lagts för att få till stånd ett umgänge vilket går i linje med observationerna i Erikssons studie.

“...blivit moderns ansvar att jobba för att det blir av. Modern är dock positiv till umgänge men på ett sätt som fungerar för X. X vill inte träffa fadern ensam men fadern vägrar gå med på att modern finns i närheten”. Utredning 12

Fadern talar istället i termer av umgängessabotage vilket är en diskurs som Priftis (2014) beskriver hos papparättsaktivister, och som kan understödjas i media via skribenter som till exempel Björklund (2012). Diskursen umgängessabotage diskuteras mer utförligt i nästa kapitel (6.2).

“Fadern anser att det är ett sabotage från moderns sida. Det känns som att X är kidnappad... manipuleras av modern”. Utredning 12

Som Eriksson (2003) skriver i sin avhandling läggs det stort ansvar på mödrar att uppmuntra och upprätthålla kontakten med den andra föräldern. Kraven uppfattas inte bara komma från myndigheter utan även från fäder som ovanstående citat pekar på, i likhet med Erikssons slutsatser. Modern känner att det ligger på henne att se till att umgänge ska äga rum och när det inte gör det lägger fadern ansvaret på henne genom att hävda att hon manipulerar och saboterar relationen. Fadern nämner ingenting om det egna ansvaret att få till stånd ett umgänge eller en relation med barnet. Faderns syn på vem som är ansvarig för vad och hans sätt att skriva fram sig själv som mer ansvarsfull tyder på ett tankesätt som präglas av traditionella könsroller.

Ännu mer fängslande blir ovan resonemang om vi observerar hur denna fader beskriver sig själv, nämligen som *“en underbar pappa, han är ansvarsfull och*

lyhörd". Oavsett om fadern faktiskt tagit mer ansvar än vad modern ger uttryck för, kvarstår det faktum att den diskurs som kan utläsas är en moder som menar på att allt ansvar ligger på henne och en fader som menar på att han är mer ansvarsfull än modern trots att han uttrycker att *"det stämmer att han inte läser mailen som modern skickar. De är för långa med för mycket text"*. Fadern hävdar samtidigt att han är mer ansvarsfull än modern, *"modern hade problem att lämna X i tid. Fadern har själv alltid lämnat och hämtat 'på minuten'"*. Utredning 12

En annan aspekt vi har uppmärksammat i detta diskursiva tema är hur kvinnor sammankopplas med omvårdnads- och trygghetsaspekter. I citatet som följer nedan talar modern i utredningen om att faderns flickvän, som i detta fall inte är en moder själv, tar större ansvar för omvårdnaden än fadern.

"Modern beskriver att fadern älskar och tar hand om X, han leker med X och är snäll. Modern tror dock att det är faderns flickvän som står för den främsta omvårdnaden om barnet." Utredning 3

Vi har kunnat utläsa att det inte bara finns fäder som utgår ifrån traditionella könsroller, utan även mödrar kan uttala sig på ett sätt som tyder på en tendens att se moderskap och faderskap som komplementära. I exemplet beskriver modern faderns föräldraskap utifrån en tanke om att fadern älskar och leker med barnet men att omvårdnaden faktiskt ligger på hans flickvän. Att mödrar uttrycker att de känner sig mer trygga vad gäller omsorg av barnens behov när fadern har en ny kvinna i sitt liv pekar på att inte bara mödrar, utan kvinnor i allmänhet, kan ses som mer ansvarsfulla och lämpade att ta hand om barn. Skeggs (1997) skriver om hur omsorgsgivande attribut ses som naturliga och intuitiva hos kvinnor vilket modern i ovan citat tar fasta på. I citatet nedan ser vi ett liknande mönster i hur modern talar om ansvar för barnet.

"Modern har varit orolig över X umgänge med sin fader, med anledning av hans beteende och ilska. Modern kände sig trygg under X umgänge med fadern när han var sambo med en kvinna som modern trodde kunde skydda X mot faderns humör och utbrott." Utredning 2

Här är det till och med så att modern förutsätter att det behövs en kvinna för att skydda dottern mot faderns temperament. Trygghet är en av egenskaperna som Skeggs (1997) har skrivit fram som kopplad till moderskap och omsorg. Vi kan också tolka det utifrån Erikssons (2003) forskning där hon lyfter fram att en viktig komponent i moderskapet är att skydda barnet från till exempel våld. Genom att modern i ovan citat känner sig tryggare med att det finns en kvinna hos fadern som kan skydda dottern tar hon sitt ansvar som moder.

Sammanfattningsvis tyder ovan analyserade citat på att det finns en rådande diskurs där modern fortfarande ses som huvudansvarig och fadern som komplementär, likt hur Eriksson (2003) beskriver föräldrarollerna. I detta tema har vi inte identifierat några motdiskurser i hur man talar om ansvar. Däremot har vi funnit motdiskurser i ett liknande tema, nämligen arbetsdelning, som vi kommer att föra en diskussion om mer i avsnitt 6.3.

6.2 Mödrar som saboterar och undanhåller barnen

Papparättshaveristernas diskurs om mödrar som saboterar umgänge och vill ha barnen för sig själva har kunnat identifieras i flertalet utredningar. I dessa

utredningar finns inslag av faders tankar om sig själva som utsatta för moderns hämndbegär och försök att vända barnet mot dem.

“Fadern upplever att modern vill göra det så svårt som möjligt för honom genom att distansera honom.” Utredning 1

I den utredning som ovanstående citat har tagits ifrån uttrycker modern att det är faderns ointresse som gör att han har en bristande relation med barnen.

“Det går ungefär två veckor innan han ringer igen gällande barnen. Fadern är inte intresserad eller engagerad i barnens skola eller förskola och han har inte heller visat på att han vill träffa barnen i större utsträckning förutom varannan helg trots att han har möjlighet till detta.” Utredning 1

Utredaren konstaterar i samma utredning att *“Utredaren kan genomgående skönja av faderns uttalande i utredningen att han har svårt att se sina egna tillkortakommanden och lägger gärna skuld på andra personer och då främst modern.” Utredning 1*

Här kan således utläsas ett försök av fadern att använda diskursen om mödrar som saboterar som en förklaring till varför hans relation med barnen är bristfällig. Det blir ett sätt att lägga över ansvaret för hans brister i föräldraskapet på modern som utmålas som manipulerande. Som Priftis (2014) beskriver är en förekommande tanke hos papparättshaveristerna att mödrar ljuger om eller överdriver övergrepp och konflikter som har förekommit för att motarbeta relationen mellan barnet och fadern.

“... har bråkat under samlevnaden men det har inte förekommit våld... Modern överdriver och försöker svartmåla honom för att få ensam vårdnad.... modern hämnas.” Utredning 11

För att vidare understryka modern som den som bär ansvaret för att fadern inte har en relation till sitt barn kan modern beskrivas i termer av för hårt bunden till sitt barn. I nedanstående citat är det faderns sambo som beskriver barnets och moderns relation.

“Sambons uppfattning är att modern inte vill att X ska ha en relation med sin far. Modern har motarbetat detta sedan barnet var en bebis. Hon vill ha barnet för sig själv... Modern har aldrig lämnat X ensam på kalas... X pratar om ‘våra vänner’, inte om ‘mina kompisar’ och han benämner sig också mer som ‘vi’ än som ‘jag’.” Utredning 12

Modern målas upp som alldeles för kontrollerande och som att barnet inte tillåts ha sin egen identitet. Brembecks (1998) diskussion om att det finns en föreställning om att moderns primära identitet är moderskapet kan kopplas till detta sätt att försöka framställa modern som för engagerad och överbeskyddande. Intressant nog kommenterar barnets lärare just detta genom följande citat.

“Läraren berättar att X var osäker när X började förskoleklass och tyckte det var jobbigt att bli lämnad. Fadern tolkade det som något onormalt i relationen mellan barnet och modern eftersom X inte var ledsen när fadern lämnade. Läraren uppger

att det stämmer att barnet var mer ledsen när modern lämnade men att barnet hade starkare band med henne och upplevde större separationsångest.” Utredning 12

Priftis (2014) anser att det i samhället finns en idé om kvinnan som den mer naturliga föräldern samtidigt som det faktiskt är så att mödrar tar det största ansvaret vilket leder till en närmare relation till barnet. Tolkar vi ovanstående citat utifrån detta kan vi utläsa att barnet faktiskt hade starkare band till modern än till fadern, vilket enligt läraren, var anledningen till att barnet blev mer upprörd när hon lämnade på förskola. Precis som Priftis (2014) skriver fanns det i detta fall starkare band till modern, vilket fadern försökte utmåla som något negativt för att kunna hävda att modern saboterar.

“Barnet har en god relation med sin mor, upplever läraren... De står varandra nära men inte på ett sätt som upplevs som osunt. Barnet är inte klängig på modern och springer inte och kastar sig runt halsen på henne när hon kommer utan avslutar först det han håller på med.” Utredning 12

Ovan beskriver läraren relationen mellan barnet och modern som sund vilket ger en avsevärt annan bild än faderns och sambons beskrivning av modern som för kontrollerande. Som Smart (1999) skrev kan moderns närmare relation till barnet, som före en separation tas för givet, komma att bli en nackdel för fadern efter separationen. Att utmåla modern som den som ansvarar för att barnets och faderns relation är bristfällig genom att anspela på, och i negativ mening överdriva, de egenskaper som förknippas med moderskap har kunnat utläsas som en diskurs.

Med detta inte sagt att en faders påstående om sabotage inte kan stämma. I en utredning där det framkommer att fadern känner sig motarbetad har två av de tre utredda barnen uttalat sig på ett sätt som visar att de uppfattar att det kan finnas en motvilja hos modern gentemot fadern. Det ena syskonet uttalar i citatet nedan att modern inte säger ja till fadern och att hon inte förstår att fadern är snäll.

“X säger flera gånger att mamma inte förstår att pappa är snäll. X berättar att pappa brukar säga ja till saker mamma bestämmer. Mamma borde säga ja till pappa någon gång för då skulle vi barn må bättre.” Utredning 14

Likaså verkar syskonet ha en uppfattning om att modern vill ha barnen för sig själv vilket illustreras nedan.

”X säger att mamma vill att barnen ska träffa pappa men hon verkar vilja ha oss för sig själv.” Utredning 14

Sammantaget kan vi konstatera att det finns tendenser till att fäder talar om mödrar som manipulerande och kontrollerande, samtidigt som mödrarna beskriver dessa fäder som oansvariga och oengagerade. Utan att värdera sanningen i dessa uttalanden kan vi notera att det finns en diskurs där de egenskaper som förknippas med moderskap vänds till något negativt.

6.3 Arbetsdelning

Ett annat diskursivt tema vi identifierade när vi granskade utredningarna handlar om arbetsdelning mellan föräldrar. Med arbetsdelning avser vi hur föräldrarna samt referenspersoner i utredningarna talar om vilka arbetsuppgifter avseende barnet utförs av antingen den ena eller den andre föräldern. Det kan handla om allt från

omvårdande aspekter som att tillgodose behov av mat och sömn, kontakt med skola och förskola till lek. I första exemplet, illustrerat nedan, kan vi se hur modern i denna familj menar att hon är den förälder som sköter de mer vårdande uppgifterna.

“Modern berättar att hon försöker tillgodose barnens behov av mat, stabilt hem och vara delaktig i deras liv. ...hon ser till så att barnen sköter sin skola. Modern har bra kontakt med skolan och förskolan och hon lämnar och hämtar barnen.” Utredning 1

Det kan tyckas skapas en viss diskurs i hur det talas om arbetsdelning, där både mödrar själv och fäder beskriver mödrar med sådana egenskaper som är omvårdande, känslösamma och relationsinriktade vilket, enligt Gemzöe (2014) lämpar sig för hushållsarbete och barnomsorg. Inom forskning kring genus talas det ofta om maktordning och maktstrukturer, där såväl Connell och Pearse (2015) som Dahl (2016) menar att mannen är överordnad kvinnan genom att de egenskaper som män tillskrivs värderas högre och därmed utgör normen i samhället.

Utredningarna verkar dock visa en diskurs som liknar Erikssons (2003) teori om att moderskapet, genom de egenskaper hon förknippas med, blir normen för föräldraskapet. Eriksson (2003) beskriver det däremot inte som att kvinnan, inom familjesfären, blir överordnad mannen, utan snarare att moderns omvårdande egenskaper tas för givna i föräldrarollen.

“Förskolan berättar att barnen har bra närvaro på förskolan och det är modern som lämnar och hämtar, ibland har moderns sambo hämtat, förskolläraren har inte träffat fadern.” Utredning 1

Pettersson (2006) talar om att det i utredningar ställs andra krav på mödrar och där fäder verkar vara mer osynliga. Eftersom vi inte har tittat på utfallet av bedömningen eller domen av utredningen i denna studie kan vi inte uttala oss om detta. Däremot kan vi se den koppling som Pettersson (2006) gör mellan omsorg och moderskap samt att mödrar verkar ha huvudansvaret för barnen genom att de sköter den nödvändiga omvårdnaden.

“Modern menar att fadern är en mycket bra pappa när han vill”. Utredning 9

Som vi tidigare nämnt i det diskursiva temat kring ansvar, kan vi här också se att faderskapet, enligt Eriksson (2003), ibland fungerar som ett komplement till moderskapet. Hon menar att det i moderskapet ingår att skapa ett faderskap. Genom att modern sköter den huvudsakliga omsorgen kan fadern vara delaktig i de delar som blir över. Modern i ovan citat anspelar också på att fadern kan välja när han vill vara en ”bra pappa” medan hon, enligt vår tolkning, inte har ett sådant val. Moderskapet verkar, enligt henne, inte kunna väljas på samma sätt, utan det förutsätts att modern alltid är tillgänglig och ansvarsfull.

I följande citat ser vi två olika sätt att beskriva ansvarsdelningen på. I det första citatet berättar modern att *“Fadern har jobbat och rest mycket så det är alltid modern som skött matning och nattning av barnet” Utredning 9*. Fadern uttrycker istället att *”även om han har arbetat mycket har han alltid tagit hand om barnet när han kommit hem från jobbet, och varje kväll har de badat jacuzzi tillsammans. Han menar att X blivit lika mycket uppfostrad av honom som av modern.” Utredning 9*. Medan modern menar på att hon haft huvudansvaret, menar fadern att

han varit delaktig. Samtidigt framkommer det av hans citat att han tagit hand om barnet efter jobbet och han lyfter upp en aktivitet som kan anses handla mer om att ha roligt än att omvårda.

Ett annat exempel på ett komplementärt faderskap där fadern kopplas ihop med roliga aktiviteter istället för praktisk omsorg kan läsas nedan.

“Modern berättar att fadern kan göra roliga saker med barnet och vara snäll”.
Utredning 2

I utredningarna som ovan nämnda citat kommer ifrån, framgår det att barnen är boende hos modern, vilket stämmer i majoriteten av de utredningar vi har läst och gått igenom. Fokuserar vi på den utredning där barnet är boende hos fadern kan vi istället identifiera en motdiskurs där fadern framstår som den som är huvudansvarig för barnet.

“Fadern är mån om barnet, men är försiktig och uppfattas som blyg. ... fadern stöttar barnet i skolarbetet. Modern har inte visat engagemang för barnets skolgång. ... inte frågat efter hur barnet har det...” Utredning 17

Detta skulle kunna visa på det som Lorentzi (2008) skriver om Schiratzkis teori, att det är vem som är boendeförälder som spelar roll och inte föräldrarnas kön för hur de beskrivs och bedöms i en utredning. Som boendeförälder har föräldern, enligt Schiratzki, automatiskt en större del av omvårdnaden oavsett om du är fader eller moder. Som ovanstående citat pekar på kan det likaväl skrivas om fäder som har huvudansvar för de vårdande uppgifterna och oengagerade mödrar som tvärtom. I citatet som följer nedan kommer ytterligare exempel på denna motdiskurs.

“Fadern har bedömts ge barnet stabilitet, trygghet och en förutsägbar tillvaro. Han uppfattas och beskrivs som en engagerad förälder... Modern uppfattas ge barnet kärlek, dock upplever utredarna det mer instabilt och det finns fortfarande brister i hennes föräldraskap. Modern bedöms kunna agera impulsivt och hon finns inte alltid tillgänglig för barnet. Modern inkluderar barnet i samtal, som att hon vore en kompis snarare än ett barn... Modern bedöms inte vara den trygga föräldern som barnet har behov av.” Utredning 17

Samtidigt kan vi, utifrån de utredningar vi har granskat, konstatera att det oftare talas om moderns ansvar för de uppgifter som existerar i familjesfären. Vi kan även utläsa att det fortfarande kan finnas en uppdelning mellan de olika värdesystem som Bäck-Wiklund (2012) menar att Parsons talade om, det vill säga en uppdelning mellan arbetslivet och familjelivet. Detta trots att Parsons teori kring denna diskurs var mestadels rådande under början av 1900-talet och fram till 1960-talet. Under början av 2000-talet, lyfter Connell och Pearse (2015), att det återigen talades om klyftan mellan dessa system, då genom Holters teori som benämner det som två olika sfärer, den ekonomiska och den privata. Poängerna i bådas teorier om denna uppdelning var att de inte bör sammanblandas då det kunde uppstå konflikter. Vi kan alltså se tendenser till att det likt både Parsons och Holsters teorier fortfarande kan råda en uppdelning mellan värdesystemen, där modern ännu har huvudansvar för familjelivet och fadern för arbetslivet. Senare har Gemzöe (2014), utifrån dessa teorier, tagit fasta på att det mestadels är mödrar som behöver hantera konflikten mellan yrkesliv och familjelivet och dess reproduktion. Citatet som följer nedan visar dock att fäder också kan stå i konflikt mellan dessa värdesystem.

*”Han såg sig själv som slav i familjen som arbetade för att tjäna mycket pengar.”
Utredning 5*

Gemzöe (2014) menar vidare genom Lévi-Strauss teori att uppdelningen mellan föräldrarnas arbetsdelning inte kan förklaras med hjälp av de biologiska skillnaderna, utan att de snarare beror på att när en uppgift tillskrivs det ena könet blir det samtidigt förbjudet för det andra könet att genomföra den. Detta skapar, enligt honom, ett beroende mellan könen. Hur uppgifter tilldelas blir enligt Gemzöe (2014) något socialt konstruerat där omvårdande uppgifter har tillskrivits kvinnan. Utifrån den diskurs vi funnit om arbetsdelning i dessa utredningar kan de således vara så djupt rotade att Parsons värdesystem ännu upprätthålls och det på grund av detta blir svårt för båda föräldrarna att kombinera familjeliv och yrkesliv.

Slutligen kan vi konstatera att det finns såväl rådande diskurser som motdiskurser kring arbetsdelning i de utredningar vi granskat. Uppgifterna avseende barnet kan skötas av såväl modern som fadern. Dock kan vi utläsa att modern oftare, enligt de utredningar vi läst, förknippas med de omvårdande aspekterna kring barnet. Det kan noteras att det finns olika teorier kring hur denna diskursiva uppdelning mellan könen sker. Den kan beskrivas utifrån olika teorier om uppdelning mellan värdesystem, samtidigt som en del anser att uppdelningen mellan arbetsuppgifterna är socialt konstruerade. Det är särskilt värt att notera den diskurs som tyder på att det är den som är boendeförälder, oavsett kön, som haft huvudansvaret före separationen och då också är den som beskrivs som den av föräldrarna som är omvårdande.

6.4 Värderingar och identifikation

Diskursiva skillnader i hur mödrar och fäder beskriver sig själva i förhållande till vad de vill förmedla har visat sig i studiet av våra utredningar. Skillnaderna kan visa sig i både vilka egenskaper som föräldern betonar och i vilka aktiviteter som ses som viktiga för barnet att lära sig. I nedan citat beskriver en fader vikten av att barnet blir en god medborgare:

“Fadern vill att sonen ska utvecklas och vara en god medborgare, precis som sin far.” Utredning 12

Fadern i denna utredning utvecklar inte hur han definierar att vara en god medborgare. Det framkommer dock att han anser sig själv vara en god medborgare, vilket gör att han kan fungera som förebild för barnet vad gäller detta. I likhet med denna fader är nedanstående citat ett exempel på en fader som lägger vikt vid att vara en god samhällsmedborgare.

“Fadern är konsekvent och menar att det är viktigt att ha regler framförallt när barnen blir äldre. Fadern tycker det är viktigt att barn blir goda samhällsmedborgare med arbete och körkort.” Utredning 10

Fadern i citatet ovan utvecklar sin definition och menar på att en god samhällsmedborgare har arbete och körkort. Som ett led i att överföra dessa värderingar betonar han vikten av att som förälder vara konsekvent och ha regler. Samtidigt kan vi i båda utredningar se att fäderna sätter denna värdering i förhållande till sig själva, där den ena anser sig vara en förebild och den andra betonar hur han som förälder kan bidra till barnets fostran vad gäller att vara en god medborgare. Bägge citat knyter an till föreställningen om män som aktiva i den

offentliga sfären och som således också ska förmedla rationella och icke-emotionella värderingar.

Som Plantin (2001) beskriver ansågs fäder bättre lämpade att ansvara för barnets moraliska fostran just med anledning av att det var fadern som vistades i arbetslivet. Även i takt med att förändrade föreställningar växte fram som utmanade denna diskursen har kvinnors och mäns olikheter och därmed det komplementära föräldraskapet fortsatt att vara närvarande som en rådande diskurs, enligt Herz och Johansson (2011). Betydelsen av fäders delaktighet betonades särskilt vad gällde pojkar som ansågs behöva en manlig förebild för att bli respektabla i samhället. Fäder som förebilder för sina barn, särskilt pojkar, är ytterligare en aspekt som knyter an till vad en förälder vill förmedla till sitt barn.

“Fadern vill lära pojken allt han själv kan som att snickra och köra bil... Fadern säger att pojken vill göra allt som han gör. Fadern anser att det är bra för barn i pojkens ålder att vara med sin pappa.” Utredning 11

Fadern betonar vikten av praktiska egenskaper men framhäver framförallt behovet av att en pojke umgås med sin pappa vilket liknar det resonemang som fanns under 1990-talet när Folkhälsoinstitutet samt Socialstyrelsen i respektive rapport tog fasta på att pojkar behöver manliga förebilder för att utveckla en positiv manlighet. En av aspekterna i fäders mentorskap var just det fysiska arbetet, vilket även fadern i ovanstående citat betonar. Modern i samma utredning lyfter istället emotionella aspekter av barnets uppväxt och fostran, som att känna sig trygg och att vara omtänksam.

“Modern säger att det för henne är viktigt att föräldrarna ger pojken trygghet... ska känna sig trygg att prata fritt och känna förtroende.... lära pojken att man ska hjälpa varandra, att man ska ha ett öppet hjärta.” Utredning 11

Även modern i nedanstående citat lägger tonvikten på att lära barnet att vara snäll och omtänksam.

“Modern vill lära sonen vara snäll och omtänksam. Modern berättar att hon och sonen pratar och resonerar mycket.” Utredning 3

I båda utredningar betonar mödrarna att en viktig del av barnets utveckling är dess självbild och identitet, både i förhållande till sig själv och andra. Barnet ska känna sig tryggt och på så sätt lära sig att man kan prata med och känna ett förtroende för andra, samtidigt som man också är hjälpsam och omtänksam. Dessa egenskaper är sådana som förknippas med femininitet och moderskapet i sig, som Skeggs (1997) skriver. Denna emotionella aspekt av fostran är samtidigt den del av föräldraskapet som enligt den traditionella arbetsdelningen har blivit moderns ansvar.

Vi kan således konstatera att det inte bara är så att omsorgen i huvudsak förefaller falla på mödrar, utan också att det i omsorgen ingår att lära barnet de egenskaper som förknippas med omsorgsgivandet i sig. Vidare kan vi se att mödrar inte alltid ser vikten av att barnet lär sig det som fadern anser är viktigt. I den utredning där fadern ville lära sitt barn att snickra och köra bil beskriver modern faderns förhållningssätt i nedanstående citat.

“Modern berättar att pojken brukar vara med fadern på jobbet, hon är kritisk mot detta som hon menar inte är bra umgängestid för pojken... Fadern har problem med aggressivitet. Modern berättar att fadern vill att pojken ska få gå på karate, men detta vill inte hon. Pojken... har upplevt rädsla för aggressivitet. Då är det olämpligt att själv träna sig på våld.” Utredning 11

Modern menar dels på att fadern uppmuntrar barnet tills våldsanvändning genom att vilja att barnet ska gå på karate, dels att det sätt som fadern väljer att spendera umgänget på är olämpligt. Det som är viktigt för fadern, att lära barnet att snickra (anm. fadern arbetar inom byggbranschen) är inget som modern ser värdet i. Värderingarna går således tydligt isär, på ett sätt som överensstämmer med traditionella könsroller. Moderns uttalande kan vidare kopplas till aggressivitetsidealet, som Priftis (2014) skriver om, där beredskap att använda våld är en del av vad som utgör den ideala maskuliniteten. Ur citatet kan vi utläsa att modern menar på att fadern är aggressiv och att hon inte vill att sonen ska ta efter detta beteende. Skillnaden mellan vilka värden modern och fadern betonar syns också distinkt i nedan utredning.

“Han fick inte vara ledsen för ‘det är inte pojkar’ och han upplevde att han behövde vara stark och bita ihop.” Utredning 12

I ovan citat är det skolpersonal som beskriver vad barnet har berättat för henne om hur han upplever att han får vara hos fadern. I nedan citat uttalar sig modern om vad hon tycker är viktigt att förmedla till pojken.

“Modern tror att det är närhet man behöver när man är så arg, att säga förlåt och ge varandra en kram.” Utredning 12

Det är två skilda bilder av vad en förälder förmedlar avseende sådant som att prata om och hantera känslor. Mansidealet, som Priftis (2014) beskriver utifrån David och Brannon, innehåller bland annat kriteriet autonomiprincipen vilket går ut på att mannen ska vara oberörd, klara sig själv, bita ihop och inte visa känslor. Detta kan tydligt utläsas barnet beskriver att han upplever att han inte får visa känslor för fadern eftersom pojkar ska vara starka och “bita ihop”. Modern uttrycker istället att det är viktigt med närhet vid hantering av känslor vilket kan ses som typiskt kvinnligt utifrån traditionella könsroller och står i motsats till hur fadern menar att pojken ska förhålla sig till känslor.

Vi kan således konstatera att det finns utredningar där den rådande diskursen framkommer. Samtidigt har dessa diskursiva skillnader utmanats av motdiskurser där mödrar och fäder beskriver sig själva och sina värderingar på liknande sätt. Nedan citat är exempel på fäder och det sätt på vilka de beskriver vad de vill förmedla till sina barn.

“Fadern beskriver att han tycker att han är en bra pappa som vill vara nära och kärleksfull mot sin son i kombination med att han vill lära honom gränser och visa hänsyn.” Utredning 3

Fadern betonar omsorgsgivande egenskaper men i kombination med gränssättning. Även nedan betonar fadern närhet och att prata om känslor.

“Fadern beskriver sig själv som en lekfull och lugn förälder som gillar att vara nära. Han gillar att laga vanlig husmanskost tillsammans med dottern. Om han någon gång blir arg så har han alltid förklarat varför för dottern.” Utredning 2

Samtidigt har vi kunnat se en motdiskurs i nedan citat där det är fadern som betonar vikten av att prata, samtidigt som han menar på att flickan inte tillåts göra detta hos modern.

“Flickan fick inte uttrycka/fick utlopp för sina känslor hos modern... Hos fadern pratar man mycket och om allt.” Utredning 17

Här är det istället modern som ovan citat beskrivs som den som inte ser betydelsen av att uttrycka och prata om känslor. Denna motdiskurs, i kombination med citaten ovan där fäder betonar närhet, utmanar föreställningar om egenskaper som manliga eller kvinnliga.

Ytterligare en motdiskurs som kan identifieras är den som kan utläsas ur nedan citat från modern i en utredning.

“Flickan har ett stort behov av en relation med sin pappa, hon vill ha sin pappa, hon har behov av en manlig förebild. Modern säger att hon aldrig kommer att kunna ersätta fadern.” Utredning 10

I citatet ovan kan vi se en motdiskurs om de traditionella föreställningarna om identifikation, då modern här menar att dottern är i behov av en manlig förebild. Barns behov av den manliga förebilden var en diskurs som, enligt Klinth och Johansson (2010), dök upp i takt med ökade skilsmässor. Det talades dock främst om unga mäns behov av umgänge med äldre män för att kunna utveckla en god manlighet. Här talar modern istället om faderns betydelse för dottern. Av utredningen framkommer att fadern har varit och fortfarande är frånvarande i barnens liv. Modern i denna utredning beskriver sig själv som *“...bestämd, men rättvis... hård, men det är för barnets bästa.” utredning 10.*

Modern betonar således egenskaper som, enligt Connell (2008) traditionellt förknippas med maskulinitet och faderskap. Detta blir särskilt intressant att beakta med vetenskapen om att fadern är frånvarande och modern anser att flickan är i behov av en manlig förebild. Detta kan vi tolka som att modern lägger vikt vid egenskaper som mannen annars representerat eftersom hon måste ersätta honom och den roll som han skulle ha haft i barnens uppfostran. De egenskaper som mödrar tagit upp i andra utredningar har, som vi sett i tidigare citat, mer lagt fokus på omvårdnad. Modern i denna utredning benämner sig inte med sådana egenskaper vilket leder in våra tankar på att det förefaller tas för givet att en god moder besitter omvårdande kvaliteter vilket gör att dessa inte särskilt behöver framhävas. I nedan citat beskriver modern vad hon vill att barnen ska lära sig.

“Moderns mål är att flickorna ska bli starka, självständiga kvinnor i framtiden som själva väljer t.ex. om de vill bära slöja.” Utredning 10

I citatet ovan, som kommer från samma utredning, ger modern uttryck för att vilja uppmuntra döttrarna till självständighet, vilket enligt David och Brannons autonomiprincip anses vara en mer manlig egenskap. Som Herz och Johansson (2011) beskriver har Chodorow utvecklat en teori där hon kopplar ihop de

skillnader som finns i pojkar och flickors förhållningssätt till kropp, känslor och relationer med identifikation. Chodorow menar på att barn i heterosexuella familjer identifierar sig med föräldern av samma kön. Detta kan innebära att tydliga genusmönster skapas hos barnen, vilket enligt Chodorow innefattar att pojkar uppmanas till självständighet på ett annat sätt än flickor. Tolkar vi ovan citat ur Chodorows perspektiv kan vi konstatera att flickorna kommer att identifiera sig med modern som har allt ansvar för barnen och framhäver självständighet. Identifikation kan således fungera som ett sätt att utmana traditionella normer.

Sammanfattningsvis kan vi se att föräldrar betonar olika värderingar som mer eller mindre viktiga för barnen att lära sig, vilket i vissa fall kopplas till barnets kön. Värderingarna som betonas förefaller även kunna tolkas utifrån de traditionella egenskaper som förknippas med moderskap och faderskap. Det kan även förekomma förställningar om barns behov av att identifiera sig med en förälder baserat på kön. I våra utredningar har detta främst framkommit från fäder som betonar att pojkar behöver manliga förebilder. I ett fall är det dock modern som påpekar att döttrarna behöver fadern som en manlig förebild. Motdiskurser i form av fäder som lägger tonvikten på omsorg, närhet och att prata om känslor har kunnat identifieras. Likaså har vi kunnat se utredningar där det är modern som framhåller egenskaper som traditionellt förknippas med faderskap och värderingar som lärs ut till pojkar.

6.5 Barnets bästa

Som betonats i metoden, menar Fairclough att den sociala praktiken växelverkar med den diskursiva praktiken och därför blir det väsentligt för oss att analysera familjerättens diskursiva praktik. Familjerättens praktik bygger på diskurser så som lagstiftning, de förarbeten och den forskning som finns kring barn. Familjerättens diskursiva praktik påverkas av den sociala praktiken, det vill säga de föreställningar om genus som finns i samhället. Detta gör det relevant för oss att analysera de föreställningar om barnets bästa som framkommer i vårt empiriska material.

Av Föräldrabalken (SFS 1943:381) framkommer två viktiga principer vid bedömning av barnets bästa. Den ena är risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp eller att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa. Den andra är barnets behov av en nära och god kontakt med båda sina föräldrar. Dessa principer ställs inte sällan mot varandra vilket vi kan se i nedan citat.

”Barnet har rätt till en nära och god kontakt med båda sina föräldrar, om det är för hens bästa. Modern bedöms inte vara den trygga föräldern som barnet har behov av och som hon kan luta sig tillbaka mot under umgängen. Modern har inte tidigare skyddat barnet från att bevittna våld av sambon och beskrivs i tidigare utredningar bland annat som impulsstyrd och icke tillgänglig mot barnet, vilket även utredaren uppfattade under umgänget mellan barnet och modern. Umgänge mellan barnet och modern bedöms viktigt men får inte ske på bekostnad av barnets säkerhet.” Utredning 17

Utredaren resonerar här kring barnets rätt till umgänge med modern i relation till att modern inte kan ge barnet den trygghet som barnet är i behov av. Komplexiteten i att bedöma barnets bästa illustreras tydligt genom detta exempel där två principer som står i samma lagparagraf (6 kap. 2a § SFS 1943:381), barnets rätt till kontakt med båda sina föräldrar samt barnets rätt att skyddas mot att fara illa, bedöms vara svåra att förena. Barns rätt att inte utsättas för våld, kränkande behandling eller på annat sätt fara illa är så absolut att det kan vara en orsak till begränsat eller inget

umgänge med en förälder. Att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar är ett exempel på en riskfaktor vilket ses i nedan citat.

”Bedömning görs att det finns stor risk att fadern tar barnen utomlands och att de inte får återvända hem. Anledning till att risken bedöms vara stor är att det framkommit att fadern uppenbarligen inte är sanningsenlig gällande t.ex. nytt svenskt pass för sig själv och därmed i de uppgifter han lämnat om hans möjligheter att komma tillbaka till Sverige.” Utredning 10

Risken att fadern ska föra bort barnen om umgänge förordnas bedöms ovan som stor. Även i nedan utredning resonerar utredaren kring de risker som ett umgänge medför.

”Under utredningen framkommer att det finns risker i mammas miljö... saknar tillsyn hos mamma... lever tillsammans med en man som har ett kriminellt förflutet. Hon brister gällande skydd vilket kan få allvarliga konsekvenser för barnen. Utredaren anser därför inte att barnen ska ha ett umgänge med sin mamma med övernattnings.” Utredning 16

Ovan görs en riskbedömning kring den miljö som barnen vistas i när de har umgänge med modern. Utredaren kommer fram till att umgänge under dagtid är viktigt för barnens relation med modern men övernattnings medför allt för stora risker att barnen far illa. Liknande resonemang förs nedan, där barnet anses behöva skydd från den rädsla och de tidigare upplevelser som väcks när hon har umgänge med fadern.

”Det finns stor risk att X utsätts för stor stress i samband med umgänge att hen inte klarar av sina egna känslor, vilket gör det svårt för hen att fortsätta utvecklas i samma takt som hens kamrater. X är i behov av lugn och trygghet för att kunna bearbeta och skyddas från sina tidigare upplevelser. Ett umgänge mellan X och pappa skulle vid varje möte väcka hens rädsla och på så sätt äventyra hens fortsatta utveckling.” Utredning 2

Utredaren menar på att risken för att barnets emotionella utveckling påverkas negativt är för stor för att rekommendera ett umgänge med fadern. Att barnet inte ska fara illa av ett umgänge verkar således vara av ytterst stor betydelse i bedömningen av barnets bästa. Genom detta betonas också att det är barnets rätt till umgänge som regleras i Föräldrabalken (SFS 1943:381), och inte tvärtom. En förälder kan således anse sig ha rätt till umgänge, men som det framkommer nedan är det barnet som har rättigheter och umgänget ska ske på barnets villkor.

”Utredarna upplever att barnet och fadern mycket väl skulle kunna återfå en fungerande relation men så länge fadern inte närmar sig barnet på det sätt som barnet uttryckt att hen önskar, har utredarna svårt att se hur ett umgänge ska komma igång. Utredarna bedömer att det i nuläget inte är lämpligt att föreslå ett fastställt umgänge. Fadern behöver först hitta ett sätt att närma sig barnet.” Utredning 12

I ovan utredning resonerar utredaren kring en situation där fadern vill ha umgänge men där umgänge inte har skett på flera månader då fadern vägrar tillmötesgå barnets önskan om att modern ska vara i närheten. Att fadern ignorerar barnets önskan och således inte visar förståelse för barnets behov resulterar i detta fall i att inget fastställt umgänge anses kunna föreslås. Inte minst beaktas här barnets vilja, vilket är en viktig princip gällande barnets bästa enligt Föräldrabalken (SFS 1943:381).

Som poängterats tidigare i studien är det de föräldrar som på egen hand eller med hjälp av samförståndslösningar inte har kunnat enas som familjerätten kommer i kontakt med i en utredning. Att barnen som utreds har upplevt svåra konflikter och på något sätt har drabbats negativt av detta är mer regel än undantag vilket kan utläsas ur de utredningar vi har studerat.

Barn riskerar att fara illa av föräldrars samarbetssvårigheter även efter en separation. Ett återkommande tema i utredarnas bedömningar är därför om gemensam vårdnad eller ensam vårdnad är till barnets bästa, utifrån föräldrarnas förmåga att samarbeta i relation till de risker för barnet som ett icke fungerande samarbete kan medföra. I nedan citat resonerar en utredare kring risken att konflikterna föräldrarna emellan fördjupas om de tvingas ha ett gemensamt ansvar för vårdnadsfrågor.

”Utredaren anser... att pappa ska ha ensam vårdnad om barnen. Det framkommer att föräldrarna har en djup konflikt sedan många år tillbaka och kan inte samarbeta kring barnen. Det kan finnas risk för att föräldrarnas relation försämras ytterligare med en gemensam vårdnad.” Utredning 16

En annan aspekt är vikten av att den förälder som barnet är boende hos inte mår så dåligt av konflikterna med den andra föräldern att detta går ut över föräldraförmågan. Den ensamma vårdnaden likställs då med ett slags skydd för barnet där det samarbete som krävs av gemensam vårdnad och de extra konflikter som detta medför ses som en risk för att barnet far illa.

”Det framkommer tydligt att modern har svårigheter att fokusera på barnet när hon och fadern är oeniga, vilket inte är bra för barnet... Utredarna bedömer att fortsatt ensam vårdnad får bedömas som ett skydd för barnet.” Utredning 9

Återkommande i resonemang om ensam eller gemensam vårdnad är också bedömningar kring risken att den förälder som får ensam vårdnad kommer att utesluta den andra föräldern ur barnets liv. Det betonas att ensam vårdnad innebär ett stort ansvar att involvera den andra föräldern samt att tillgodose barnets behov av kontakt med denne.

”Utredarna vill i rådande situation betona att även om en ensam vårdnad innebär att föräldrarna inte behöver fatta gemensamma beslut i samma utsträckning, är den inte att betrakta som ett sätt att inte behöva ha kontakt och samarbete. Tvärtom innebär en ensam vårdnad ett allt större ansvar att ha kontakt och kommunicera med den andre föräldern då denna inte längre har rätt till information kring barnet från andra parter.” Utredning 3

Liknande notering gör utredaren nedan.

”Som ensam vårdnadshavare skulle ett mycket stort ansvar åvila modern att tillgodose barnets rätt till och behov av en nära och god kontakt med fadern. Sedd i ljuset av moderns negativa inställning till och kritik av fadern som person och förälder framstår hennes ovilja till samverkan med honom som en riskfaktor.” Utredning 11

Ovan citat, i likhet med nedanstående citat, pekar på de risker som ensam vårdnad kan medföra och som således måste beaktas.

”Att anförtro vårdnaden till en förälder ensam riskerar att stänga ute den andra föräldern. Barnens föräldrar är båda stridbara och starkt kritiska till varandra vilket ökar denna risken. En upplösning av den gemensamma vårdnaden skulle emellertid innebära en minskad kamp mellan två relativt stridbara föräldrar. Det kan ge barnen en mer konfliktfri och därmed tryggare tillvaro. Sammantaget

bedömer utredarna att fördelarna för barnen överväger för att föreslå att den gemensamma vårdsnaden bör upplösas.” Utredning 14

En annan aspekt som spelar roll för bedömningen i vårdsnadsfrågan är hur föräldrarna har fullgjort sina skyldigheter som vårdsnadshavare. Nedan är ett exempel på ett sådant resonemang.

”Barnet har också haft behov av att gå till skolkurator och det framkommer att pappa inte tillåtit att X fått hjälp via BUP, då han inte ansett att X har några problem. Detta är en stor risk för X fortsatta utveckling...Det är inte X bästa att hennes föräldrar har gemensam vårdsnad, då det kan hindra hen från att få den hjälp hen behöver. X har behov av att ha kontakt med BUP, vilket har hindrats av pappa.” Utredning 2

Att fadern inte har insett och därmed hindrat barnets behov av adekvat stöd ses som en så stor brist i hans vårdsnadshavarskap att ensam vårdsnad till modern bedöms vara det bästa för barnet.

Orsakerna till att ensam vårdsnad bedöms vara till barnets bästa kan, som vi sett, vara flera men klart står att gemensam vårdsnad inte automatiskt anses vara den mest lämpliga lösningen. Samtidigt kan vi konstatera att det förs noggranna resonemang för att förklara varför ensam vårdsnad föreslås. Detta indikerar att gemensam vårdsnad som norm finns som en rådande föreställning.

“Gemensam vårdsnad är det bästa för barnet då två personer kan se till att barnet får sina grundläggande behov tillgodosedda och tar ansvar för barnet.” utredning 1

I forskningskapitlet tog vi upp Eriksson (2003) som menade på att det utifrån förarbeten går att utläsa att normen för familjer efter separation har varit gemensam vårdsnad för att i så stor mån som möjligt efterlikna den klassiska kärnfamiljen. Föreställningen om gemensam vårdsnad som bäst för barnet utmanas dock i alla de utredningar som har tagits upp ovan där ensam vårdsnad föreslagits. Det är endast i ett fåtal av utredningarna som det tydligt uttalats att gemensam vårdsnad skulle vara till barnets bästa.

Ett vanligt förekommande fenomen vid föräldrars svåra konflikter är den lojalitetskonflikt som barnet hamnar i. I barnets bästa vid föräldrars separationer är en viktig aspekt således att föräldrarna mår om att skydda barnet från den skuld och det ansvar som föräldrarnas svårigheter kan medföra, vilket poängteras av Socialstyrelsen (2012). Detta framkommer i utredarens analys nedan.

”Det står klart att alla tre barnen på olika sätt påverkats negativt av de slitningar som föräldrarnas samverkanssvårigheter innebär. I samtal med barnet återkommer hen till att mamma och pappa skulle behöva komma överens... Barnet upplever att föräldrarna säger olika saker och man vet inte vem man ska tro på...vill att alla ska må bra och att det ska vara rättvist. Utredarna uppfattar sammantaget att barnet tar stort ansvar för att alla ska må bra, vilket gör hen utsatt.” Utredning 14

Socialstyrelsen (2012) betonar också att respekten för barns integritet är en princip som har tydliggjorts i lagstiftningen. I detta ingår att respektera barnet som individ och dess egenskaper och särdrag. Vikten av att barn ska respekteras för den de är framhävs i nedan citat.

”Det står klart att X har en mycket utsatt situation. Att så starkt uppleva sig ha en annan könstillhörighet än den fysiska... innebär ett mycket stort behov av stöd och trygghet från den närmsta omgivningen. Om föräldrarnas hållning avseende barnets behov är så motstridiga som denna utredning visar utgör det ett stort

problem för barnet då hen drabbas av att i sina två hem, av de båda viktigaste personerna i sitt liv, behandlas på två skilda sätt. X har som alla barn rätt att åtnjuta respekt och behöver älskas av sina föräldrar för den hen är, inte för någon hen borde vara.” Utredning 14

Vi kan utifrån detta diskursiva tema konstatera att den lagstiftning, de riktlinjer och den forskning som familjerättens arbete utgår ifrån har en inverkan på vad som tas med i utredningarna och hur informationen sedan värderas i bedömningen.

Med Faircloughs kritiska diskursanalys i bakgrunden kan det antas att den kunskap som familjerätten som diskursiv praktik grundar sig på, förmodligen producerats utifrån vissa sociala normer som upprätthåller samhällets ordning både kring genus och barnets bästa.

7. SLUTDISKUSSION

Vår ambition med denna studie har varit att undersöka hur diskurser om genus skapas och återskapas i familjerättsliga utredningar om vårdnad, boende och umgänge. Den debatt som vår studie tog sin utgångspunkt i pekade på att åsikterna angående om huruvida genus är närvarande och påverkar bedömningar i familjerättsliga utredningar går isär.

Den tidigare forskning samt de teoretiska resonemang som förts i uppsatsen handlar framförallt om hur genus förändrats över tid och hur föreställningar om den klyfta mellan såväl män och kvinnor som fäder och mödrar synliggörs. Utifrån att antalet skilsmässor ökat sedan 1990-talet har moderskap och faderskap i förhållande till den separerade kärnfamiljen blivit ett allt viktigare forskningsområde. Ett stort antal barn lever idag i familjer där föräldrarna aldrig, eller inte längre, bor ihop och en del av dessa barn utreds av familjerätten. Att belysa hur det talas om föräldraskap utifrån ett genusperspektiv blir därför både ett fängslande och aktuellt ämne.

Utifrån de tolv utredningar vi har granskat i denna studie kom vi fram till och analyserade följande diskursiva teman: *6.1 Passiva fäder – ansvarsfulla kvinnor*, *6.2 Mödrar som saboterar och undanhåller barnen*, *6.3 Arbetsdelning*, *6.4 Värderingar och identifikation samt 6.5 Barnets bästa*. Dessa olika teman identifierades och valdes ut mot bakgrund av att det var dessa föreställningar som återkom i utredningarna. Med hjälp av vår analys har vi kunnat komma fram till att det finns ett antal rådande diskurser som grundar sig i traditionella föreställningar om manligt och kvinnligt. Samtidigt har utredningarna visat prov på den komplexa verklighet vi lever i där föreställningar kring föräldraskap ständigt förändras och utmanas. Denna verklighet speglas i vår analys genom att varje tema inte bara illustrerar de rådande diskurserna som upprätthåller den traditionella könsordningen, utan även motdiskurser som utmanar den.

Föreställningar om moderskap och faderskap i förhållande till ansvar, arbetsdelning, mödrar som undanhåller barnen, värderingar och identifikation har skiljt sig åt i såväl föräldrarnas och referenspersonernas som utredarnas beskrivningar. Angeläget att nämna är uppfattningen om att det inte spelar någon roll vilket kön som föräldrarna har utan det är den som tagit mest ansvar före separationen som ses som mest lämpad att ha huvudansvaret efter separationen. Denna föreställning lägger tonvikten på att det är barnets bästa som är avgörande för bedömningen och inte föräldrarnas kön. Att föräldrarnas kön inte tas upp som en aspekt i bedömningen av barnets bästa behöver dock inte innebära att genus inte har en inverkan. Maktstrukturer, i vårt fall kopplat till föreställningar om genus, kan vara invanda och integrerade i vår vardag vilket gör att det kan finnas en risk att de förblir osynliga tills någon synliggör, ifrågasätter och utmanar dem. Det är inte sällan genom motdiskurser som vi faktiskt får upp ögonen för de rådande diskurserna som fortsätter existera utan att vi lägger märke till dem.

Många av dagens genusteoretiker, som vi utgått från i uppsatsen, lutar sig mot förklaringar där kön anses vara något socialt konstruerat snarare än biologiskt bundet. Den biologiska och icke-förändringsbara könsordningen är en diskurs som verkar synas allt mindre inom genusforskningen och i samhället. Förhållningssätten kan tyckas vara väldigt olika men vid en närmare anblick har de en sak gemensamt. Både det biologiska synsättet och det socialkonstruktivistiska förhållningssättet betonar skillnader mellan det manliga och det kvinnliga. Det som skiljer teorierna

åt är den förklaring som ges till skillnaderna. Det vill säga att det biologiska förklaras genom att ”man föds till ett kön” medan det socialkonstruktivistiska menar att ”man görs till ett kön” av samhällets strukturer.

Att skillnader framhävs i så stor utsträckning har väckt tankar om hur föreställningar kring genus är närvarande vad gäller samkönade föräldrar. En undersökning om hur det talas eller inte talas om genus vad gäller utredningar som omfattar samkönade par hade varit ytterst intressant men vi har inte kommit i kontakt med en sådan utredning. Både det biologiska och det socialkonstruktivistiska synsättet skulle vara problematiskt att använda för att förklara skillnader mellan samkönade föräldrar. Att analysera föreställningar om föräldraskap kopplat till genus utifrån samkönade föräldrar ställer således frågan om föräldraskap och genus på sin spets och utmanar de rådande föreställningar som inte sällan grundar sig i skillnader.

Utifrån våra frågeställningar, hur föräldrarna beskriver sig själva och varandra utifrån föreställningar om genus samt hur utredarna och referenspersonerna beskriver föräldrarna utifrån föreställningar om genus har vi kommit fram till fem teman som diskuterades i vår analys. Mot bakgrund av att vi endast granskat tolv utredningar kan vi inte dra några generella slutsatser. Det vi kan uttala oss om är att dessa diskurser förekommer överhuvudtaget och att vi kan se likheter med den forskning som existerar kring föräldraskap och genus.

Föreställningar om föräldraskap och genus, liksom föreställningar om barnets bästa har förändrats över tid utifrån den historiska, sociala och kulturella kontexten. Människor påverkar och påverkas av varandra och de antaganden som skapas om verkligheten blir till gemensamma diskurser. Motdiskurser existerar alltid men det är de rådande diskurserna som utgör normen vilket skapar olika slags maktförhållanden. Att i det sociala arbetets praktik använda sig av föreställningar av olika slag är med andra ord oundvikligt vilket gör det än mer angeläget att belysa vilka diskurser som finns. Att medvetandegöra vilka föreställningar och maktstrukturer vi skapar och återskapar kan bidra till att vi utmanar stereotyper och förändrar hur vi förhåller oss till dessa. Genom att ta fasta på detta har vi ämnat att genomföra en studie som bidrar till att synliggöra föreställningar om föräldraskap.

REFERENSER

Lagar och förarbeten

SFS 1949:105. *Tryckfrihetsförordning*.

SFS 1949:381. *Föräldrabalk*.

SFS 2003:460. *Lag om etikprövning av forskning som avser människor*.

SFS 2009: 400. *Offentlighets- och sekretesslag*.

Proposition 1997/98:7. *Vårdnad, boende och umgänge*. Stockholm: Justitiedepartementet.

Proposition 2005/06:99. *Nya vårdnadsregler*. Stockholm: Justitiedepartementet.

SOU 2005:43. *Barnets bästa, föräldrars ansvar. Betänkande av 2002 års vårdnadskommitté*. Stockholm: Statens Offentliga Utredningar.

SOU 2017:6. *Se barnet! Betänkande av 2014 års vårdnadsutredning*. Stockholm: Statens Offentliga Utredningar.

Böcker

Aspers, P (2011) *Etnografiska metoder*. 2. uppl. Stockholm: Liber AB.

Brembeck, H (1998) *Inte bara mamma*. Brembeck och Etnologiska föreningen i Västsverige. Göteborg: Novums Grafiska AB.

Bryman, A (2011) *Samhällsvetenskapliga metoder*. 2. uppl. Stockholm: Liber AB

Bäck-Wiklund, M (2010) *Familj och modernitet*. I Johansson, T och Bäck-Wiklund, M (red.) (2012) *Nätverksfamiljen*. 2. uppl. Stockholm: Natur & Kultur.

Connell, R.W (2008) *Maskuliniteter*. 2. uppl. Göteborg: Daidalos.

Connell, R.W och Pearse, R (2015) *Om genus*. 3. uppl. Göteborg: Daidalos AB.

Dahl, U (2016) *Kön och genus, femininitet och maskulinitet*. I Lundberg, A och Werner, A (red.) (2016) *En introduktion till genusvetenskapliga begrepp. En skriftserie om genusvetenskap*. Göteborg: Nationella sekretariatet för genusforskning.

Denscombe, M (2016) *Forskningshandboken: för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. 3. uppl. Lund: Studentlitteratur AB

- Eriksson, M (2003) *I skuggan av Pappa - Familjerätten och hanteringen av faders våld*. Stehag: Förlags AB Gondolin.
- Fairclough, N (1993) *Discourse and social change*. Cambridge: Politi Press
- Gemzöe, L (2014) *Feminism*. 2. uppl. Stockholm: Bilda Förlag.
- Gunnemark, K (2011) Metodprocesser och kunskapsförståelse. I Gunnemark, K (red.) (2011) *Etnografiska hållplatser. Om metodprocesser och reflexivitet*. Lund: Studentlitteratur AB
- Herz, M och Johansson, T (2011) *Maskuliniteter: kritik, tendenser, trender*. Stockholm: Liber AB.
- Hirdman, Y (2003) *Genus - om det stabilas föränderliga former*. Malmö: Liber AB.
- Jacobsen, D. I (2012) *Förståelse, beskrivning och förklaring: introduktion till samhällsvetenskaplig metod för hälsovård och socialt arbete*. 2. uppl. Lund: Studentlitteratur AB
- Johansson, T och Bäck-Wiklund, M (2012) Förord. I Johansson, T och Bäck-Wiklund, M (red.) (2012) *Nätverksfamiljen*. 2. uppl. Stockholm: Natur & Kultur.
- Klinth, R och Johansson, T (2010) *Nya svenska fäder*. Umeå: Borea Bokförlag.
- Nordborg, G (2002) Barnfrid? Rättens möjligheter att skydda barn vid brottmål respektive vårdnad och umgänge. I Eriksson, M., Nenola, A., Nilsen, M. M. (red) (2001): *Kön och våld i Norden*. Rapport från en konferens i Koge, Danmark, 23-24 november 2001. Köpenhamn: Nordiska ministerrådet, TemaNord 2002:545 183-199.
- Plantin, L (2001) *Män, familjeliv och föräldraskap*. Umeå: Borea Bokförlag.
- Plantin, L (2012) Föräldraskap och arbetsliv - om lojalitetskonflikter i familjelivets vardag. I Johansson, T och Bäck-Wiklund, M (red.) (2012) *Nätverksfamiljen*. 2. uppl. Stockholm: Natur & Kultur.
- Priftis, M (2014) *Det otäckta könet - en bok om manlighet*. Stockholm: Leopard förlag.
- Schiratzki, J (2013) *Föräldraansvar i välfärdsrätten: om vårdnad, vårdnadstviser och barnskydd*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Sjösten, M (2009) *Vårdnad, boende och umgänge - samt verkställigheten av sådana avgöranden och överenskommelser*. 3. uppl. Stockholm: Norstedts Juridik AB.
- Skeggs, B (1997) *Att bli respektabel*. Göteborg: Daidalos AB

Smart, C (1999) The “new” parenthood: fathers and mothers after divorce. I Silva, E. B och Smart, C (red) (1999): *The New Family?* London: Sage, 100-114.

Socialstyrelsen (2012) *Vårdnad, boende och umgänge, Handbok - ett stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt.*

Vetenskapsrådet (2017) *God forskningssed.* Stockholm: Vetenskapsrådet.

Winther Jorgensen, M och Phillips, L (2000) *Diskursanalys som teori och metod.* Lund: Studentlitteratur AB.

Vetenskapliga artiklar

Broberg, A., Almqvist, L., Axberg, U., Grip, K., Almqvist, K., Sharifi, U., Cater K, Å., Forssell, A., Eriksson, M och Iversen, C (2011) *Stöd till barn som bevittnat våld mot mamma. Resultat från nationell utvärdering.* Göteborgs universitet: Psykologiska institutionen.

Petersson, G (2006) Närvarande mödrar och tillräckligt frånvarande fäder. Om socialtjänstens bedömningar av föräldrars omsorg, *Socialvetenskaplig tidskrift - 1104-1420. ; 13:1, s. 51-65.*

Rapporter

Hirdman, Y (1988) *Maktutredningen. Genussystem - teoretiska funderingar kring kvinnors sociala underordning.* Uppsala: Statlig utredning, rapport 23.

Socialstyrelsen (2017) Statistik om familjerätt 2016. *Sveriges officiella statistik.*

Populärvetenskapliga artiklar

Björklund, L (2010) Lisa Björklund: Barns rätt till mor och far, *Göteborgsposten 2010-03-03*
<http://www.gp.se/ledare/lisa-bj%C3%B6rklund-barns-r%C3%A4tt-till-mor-och-far-1.991823> (2017-12-15).

Lernfelt, M (2010) Vad är rättvist vid en vårdnadstvist, *Göteborgsposten Ledarbloggen 2010-03-04*
<http://blogg.gp.se/ledarbloggen/2010/03/04/vad-ar-rattvist-vid-en-vardnadstvist/> (2017-12-15).

Lorentzi, U (2008) Porträtt: Professor Schiratzki om rätten att vårda, *Nationella sekretariatet för genusforskning 2008-11-04*
<https://www.genus.se/nyhet/portratt-professor-schiratzki-om-ratten-att-varda/> (2017-12-15).

Nyman, A (2014) Fler barn bor växelvis hos mamma och pappa, *Statistiska Centralbyrån 2014-03-04*
<https://www.scb.se/sv /Hitta-statistik/Artiklar/Fler-barn-bor-vaxelvis-hos-mamma-och-pappa/> (2017-12-14).

Swedenmark, E (2009) Pappor och mammor har lika vård i vårdnadstvister - om ansvaret för barnet delats lika, *Aftonbladet* 2009-02-27
(<https://www.aftonbladet.se/wendela/article11678050.ab> (2017-12-15)).

Tollebrant, J (2013) 50 000 barn är med om en separation varje år. *Statistiska Centralbyrån* 2013-01-09
<https://www.scb.se/sv/Hitta-statistik/Artiklar/50-000-barn-ar-med-om-en-separation-varje-ar/> (2017-12-14).

Webbsidor

Föreningen PappaBarn (u.å) Om, Broschyr <http://www.pappabarn.se/sv-SE/om/broschyr-21357661> (2017-12-13)

Sveriges Domstolar (2017)
<http://www.domstol.se/Om-Sveriges-Domstolar/Offentlighetsprincipen/> (2017-11-16).